

Lozan Barış Konferansı'nda Savaş Esirleri Meselesi

The Question of Prisoners of War in the Lausanne Peace Conference

Tuğba Ece ERALP*

Öz

Bu çalışmanın ana konusu, Lozan Barış Konferansı'nın ilk döneminde çözüme kavuşturulan tek başlık olan savaş esirleri meselesidir. Makalede Birinci Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Savaşı sırasında ve sonrasındaki savaş esirlerinin statüsü, döneme dair önemli bir bilgi kaynağı olan *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* aracılığıyla hem Mütareke hem de Milli Mücadele dönemlerindeki gelişmeler eşliğinde takip edilmektedir. Lozan Barış Konferansı süresince esir mübadelesi ile ilgili tartışmalar ise Seha L. Meray'ın hazırladığı *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler* ve Bilal Şimşir'in hazırladığı *Lozan Telgrafları* aracılığıyla incelenerek, sürecin sahadaki seyri yine *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* gözünden izlenmektedir. Makale, Osmanlı'nın Tanzimat döneminden Cumhuriyet'i kuran Milli Meclis'e dek Türklerin savaş hukuku ve esir hakları konusundaki yaklaşımına dair kısa bir değerlendirmeye sonuylanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Konferansı, Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemi, Türk Savaş Esirleri, Yunan Savaş Esirleri.

---

* Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
E-posta: teceeralp[at]gmail.com ORCID: 0000-0002-2993 1218.

Geliş Tarihi/Received: 17.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 10.06.2024

Abstract

This study focuses on the issue of prisoners of war, the only problem resolved in the first half of the Lausanne Peace Conference. In the article, the status of prisoners of war during and after the First World War and the Turkish War of Independence is traced through the *Journal of Hilâl-i Ahmer*, an important source on the period, along with the developments in both the Armistice and the Turkish National Struggle periods. The discussions on the exchange of prisoners of war during the Lausanne Peace Conference are analyzed through the *Lausanne Peace Conference Records and Documents* prepared by Seha L. Meray and the *Lausanne Telegrams* documented by Bilal Şimşir, while the course of the process in the field is followed through the eyes of the *Journal of Hilâl-i Ahmer*. The article concludes with a brief assessment of the Turkish approach to the law of war and prisoners' rights from the Tanzimat period of the Ottoman Empire to the National Assembly that established the Republic.

Keywords: Greek Prisoners of War, Lausanne Peace Conference, Turkish Foreign Policy During War of Independence, Turkish Prisoners of War, Turkish War of Independence.

1. Lozan Konferansı'nda Türk ve Yunan Savaş Esirleri

1.1. Savaş Esirlerinin Hukukî Statüsü

Savaş esirlerinin hukuki bir statüye kavuşup korunması modern bir olgudur. 19. yüzyıl boyunca Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleşen bazı savaşlarda karşılıklı iyi niyete dayalı olarak esirlerin öldürülmesinden vazgeçilmiş ve yine karşılıklı olarak esirlerin salıverilmesi yönündeki uygulamalar görülmüştür. Savaş esirliği statüsünün uluslararası arenada bir mesele haline gelmesi ise Napoleon Savaşları'ndan sonra Avrupa'nın anakarasında yaşanan en kanlı çatışma olan İtalya'daki Solferino Muhaberebesi'nde (1859) geniş kapsamlı katliamın bir sonucudur. Avusturya'ya karşı Fransa-Sardinya ittifakının galip gelmesiyle İtalyan bağımsızlığının önü açılırken, on binlerce ölü ve yaralının harp meydanında kalması, gözlemcilerin savaş sırasında insan haklarının ne olduğuna dair bir tartışma başlatmasını beraberinde getirmiştir. Gustave Moynier ve Jean Henry Dunant'ın öncülüğünde 1863 yılında kurulan Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve hemen sonrasında,

1864'te Cenevre Sözleşmeleri'nin ilki olan “Ordular İçinde Yaralı Olan Askerlerin Koşullarının İslahına Dair Sözleşme” bu süreçte önemli eşiklerdir. Cenevre Sözleşmesi on dört ülke tarafından imzalanmıştır¹ ve sonraki insan hakları üzerine yapılan uluslararası hukuk düzenlemelerinin standartlarını belirlemiştir. Kızılhaç'ın kurulmasının hemen sonrasında ise Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti olarak kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) 1868'de faaliyete geçerek sürecin önemli bir parçası olmuştur².

1864 Cenevre Sözleşmesi'yle, savaşta yaralanan askerler ve onların bakımını sağlayan kişiler hakkında bazı prensipler uluslararası hukuk bağlamında belirlenmiştir. Bunlar, ambulansların ve askerî hastanelerin tarafsız sayılması, bu hastane ve ambulanslarda istihdam edilen kişilerin tarafsızlık ilkesi doğrultusunda hareket edeceği, insanî yardım faaliyetlerinde bulunan kişilerin tarafsız olduğuna dair ayırt edici bandaj kullanacağı ve bu kişilerin esir alınamayacağıdır³. 16 devletin görüşmelere katıldığı 1874 Brüksel Deklarasyonu ise savaş hukuku hakkında modern savaş teknik ve araçlarına bağlı olarak gerçekleştirilen ilk devletlerarası toplantı olarak kabul edilmektedir. Ne var ki, bu deklarasyonun hazırladığı sözleşme onaylanmadığı için hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir. Yine de Brüksel Deklarasyonu, savaş hukukunun kanunlaştırılması açısından önemli bir adımdır⁴. Bununla beraber 1873'te Moynier'nin kurucularından olduğu bir cemiyet olan Uluslararası Hukuk Enstitüsü (*Institut de Droit International*), söz konusu çabaları uluslararası kamuoyunun katılımına açarak yoğun bir mesaiye başlamıştır. 1880'de Enstitü'nün çalışmalarının bir uzantısı olarak Oxford'da yayınlanan *Manual of the Laws and Customs of War*'da (Savaş Kanunları ve Gelenekleri El Kitabı) ilk kez savaş esirleri konusu gündeme gelmiş ve kitaptaki öneriler Avrupa emperyalizminin Asya ve

---

¹ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: Volume I, The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, Hart Publishing, Oxford and Portland 2011, s. 160.

² Cemiyetin kuruluş ve ilk dönem faaliyetleri için bkz. Hüsnü Ada, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1868-1911*, Timaş Akademi Yayınları, İstanbul 2021.

³ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: Volume I, The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, s. 160.

⁴ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: Volume I The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, s. 163.

Afrika'daki rekabetinin giderek sertleştiği bir dönemin düzenlemeleri olan 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'nde yerlerini almıştır⁵. Öyle ki 1904 Nobel Barış Ödülü, bir kişiye değil, Uluslararası Hukuk Enstitüsü'ne verilerek onurlandırılmıştır. Osmanlı Devleti, devletler arası ilişkilerin her yönünü hukukileştiren bu süreçte aktif bir katılımcı olmuş; 1899 Sözleşmesi'ni imzalayıp onaylamıştır, ancak 1907 Sözleşmesi'ni imzalamasına rağmen onaylamamıştır. Bunun sebebi, tutanaklarda da görüldüğü gibi, bazı meselelerin ülkenin kendi kanunlarına uygunluk göstermemesi, kimi kanunlarda düzenlemelere gidilmesini gerektirmesi ve konferans sırasında zaten ilgili maddelere şerh konulmuş olması ile açıklanabilir⁶. 1907 Sözleşmesi, 1899 Sözleşmesi'ne bazı ek yükümlülükler getirmiştir. Savaş esirleri hakkında uygulanacak kaideler, 1907'de Lahey'de imzalanan ve IV numaralı sözleşmeye eklenen “Kara Savaşının Kanunları ve Âdetleri Hakkında Yönetmelik” adını taşıyan bölümünün 4-20. maddelerinde ele alınmıştır⁷. Burada esir edilen askerin onu esir eden kişinin değil, devletin sorumluluğu altında bulunduğu ilkesi kabul edilmiştir⁸. Ayrıca sadece muharip kişiler “harp esiri/savaş esiri” olarak kabul edilmiştir. Bu düzenlemeleri, çalışmamızın sonraki bölümlerini daha anlaşılır kılmak için şu şekilde özetleyebiliriz: Savaş esirlerine insanca muamele edilmelidir. Silahlar, atlar ve askerî belgeler dışındaki tüm kişisel eşyaları kendilerine verilmelidir. Esir alan taraf, savaş esirlerinin nafakasını üstlenir. Savaşan taraflar arasında özel bir anlaşmanın bulunmaması halinde, savaş esirlerinin iâşe, barınma ve giyecek bakımından onları esir almış olan hükümetin birlikleri gibi muamele edilmelidir. Savaş esirleri hapsedilemez, ancak bir kalede, kampta ve sınırlı belirli bir yerde kalabilir; esirler bu yerden ayrılmamakla yükümlüdür. Savaş esirleri, idaresinde buldukları devletin ordusunda yürürlükte olan kanun, nizam ve emirlere tâbidir.

---

⁵ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: Volume I The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, s. 163.

⁶ Alaattin Uca, “1915 Yılında Yayımlanan Bir Üsera Talimatnamesi ve Düşündürdükleri”, *Atatürk Dergisi*, Sayı 3 (2003); James Brown Scott, *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907, Tables of Signatures, Ratifications and Adhesions of Various Powers, and Texts of Reservations*, Oxford University Press, New York 1915, s. 225.

⁷ Ahmet Özdemir, “Hukuk Dilinde Harp Esirleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 7 (1991), s. 574.

⁸ Ahmet Özdemir, “Hukuk Dilinde Harp Esirleri”, s. 574.

Herhangi bir başkaldırı eylemi, gerekli görülebilecek şiddet önlemlerinin esirlere karşı kullanılmasını haklı çıkarır. Fırar eden ve kendi ordusuna geri dönmeden veya kendilerini yakalayan ordunun işgal ettiği bölgeyi terk etmeden önce ele geçirilen savaş esirleri disiplin cezasına çarptırılır. Fırar ettikten sonra tekrar esir alınanlar, bir önceki fıradan dolayı herhangi bir cezaya çarptırılmaz. Her savaş esiri, kendisine bu hususta sorulduğu takdirde, gerçek adını ve rütbesini vermekle, bu kuralı çiğnediği takdirde, kendi sınıfından olan esirlere tanınan ayrıcalıkların ortadan kaldırılacağını bilmekle yükümlüdür. Savaş esirleri, buldukları ülkenin kanunları izin veriyorsa, şartlı tahliyeyle serbest bırakılabilir ve bu gibi durumlarda, esirler hem kendi hükümetleri hem de onları tahliye edecek hükümetin verdiği yükümlülüklerle uymak zorundadır. Esirlerin kendi hükümetleri, verilen şartlı tahliye ile bağdaşmayan herhangi bir hizmeti onlardan ne talep etmek ne de onlardan gelecek talebi kabul etmekle yükümlüdür. Bir savaş esiri şartlı tahliyeyle özgürlüğünü kabul etmeye zorlanamaz; benzer şekilde, düşman hükümet, mahpusun şartlı tahliyeyle serbest bırakılma talebini kabul etmek zorunda değildir. Şartlı tahliyeyle serbest bırakılan ve onlara karşı savaşmamayı taahhüt ettikleri hükümete veya bu hükümetin müttefiklerine karşı savaşıp yeniden yakalanan savaş esirleri, savaş esiri muamelesi görme haklarını kaybeder ve mahkeme önüne çıkarılabilir. Doğrudan doğruya bir orduya ait olmaksızın bir orduyu takip eden, gazeteciler müteahhitler gibi düşmanın eline geçen ve düşmanın tutuklamayı uygun gördüğü kişiler, eşlik ettikleri ordunun askerî makamlarından bir sertifikaya sahip olmak şartıyla yakalandıkları zaman savaş esiri muamelesi görmeye hak kazanır. Yüksek rütbeli esirler dışındaki savaş esirleri çalıştırılabilir; ancak bu çalışma ağır şartlarda ve savaşla alakalı olmamalıdır. Esirler kamu hizmetinde veya kişilerin hizmetinde çalışabilir; ancak şartlar askerî makamlarla mutabakatla belirlenmelidir. Savaş esirlerine yaptıkları iş karşılığında savaş esiri olmayan kişilere ne kadar ücret veriliyorsa o kadar ücret verilmesi gerekir. Tutukluların maaşları, durumlarının iyileştirilmesine yönelik olarak bir kısmı alıkonulur; kalanı, tahliyelerinde, bakım masrafları düşüldükten sonra ödenir. Savaş esirleri, yalnızca askerî makamlar tarafından verilen asayiş ve polis tedbirlerine uymaları koşuluyla, mensup oldukları kilisenin âyinlerine katılmak da dâhil olmak üzere, dinlerinin gereklerini yerine getirmede tam bir özgürlüğe sahiptir. Savaş esirlerinin vasiyetleri, esir olarak buldukları ülkenin askerleriyle aynı şekilde düzenlenmelidir. Savaş esirlerinin

derece ve rütbeleri dikkate alınarak, ölüm belgeleri ile savaş esirlerinin defnedilmesinde de aynı esaslara uyulmalıdır. Savaşan devletlerin her birinde ve gerektiğinde kendi topraklarına savaşan tarafları kabul eden tarafsız ülkelerde, düşmanlıkların başlaması üzerine, savaş esirleri için bir soruşturma ofisi kurulabilir. Esirlerle ilgili tüm sorulara cevap vermek bu ofisin görevidir. Bu ofisler, gözaltılar ve nakiller, şartlı salıverilmeler, mübadeleler, firarlar, hastaneye yatışlar, ölümler gibi çeşitli durumlar hakkında tam bilgi ve bunun yanı sıra her bir esir için geri dönüş esnasında bilgileri güncel tutabilmek için gerekli diğer bilgileri alır. Ofis, bu beyannamede yer alan alay numarası, ad ve soyadı, yaş, menşe yeri, rütbe, birim, yaraları, yakalanma tarihi ve yeri, gözaltı, ölüm de dâhil olmak üzere, diğer özel durumları da bildirmelidir. Savaş esirleri, barışın akdedilmesinden sonra diğer muharip tarafın hükümetine gönderilmelidir. Barışın sağlanmasından sonra, savaş esirlerinin ülkelerine geri gönderilmeleri mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmelidir⁹.

1907 Lahey Sözleşmesi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesine karşın 1915'te ilam edilen Üserâ Talimatnamesi tüm yeni yükümlülükleri içermektedir. Bu talimatnameye göre, esirler Harbiye Nezâreti tarafından belirlenen mahallere sevk edileceklerdir. Esir zabitler sahip oldukları rütbenin Osmanlı ordusunda karşılık gelen rütbeye göre maaşlarını alacaklardır. Savaş esirlerine insanca muamele edilmelidir; yapılacak kötü muameleden garnizon kumandanıyla bağlı olduğu kolordu komutanı mesul tutulacaktır. Savaş esirlerinin ikametleri için oteller veya konaklar kiralanarak temin olunmalıdır. Esirlerin sahip olduğu silahlar garnizonlarda muhafaza edilmelidir. Masrafları karşı taraftan alınmak şartıyla silahların bakımı da yapılabilir. Esir kişilerin kıymetli eşyaları ve paraları makbuz karşılığında emaneten alınacak, ancak bu durum esirin seçimine bırakılacaktır ve ihtiyaç durumunda kullanmak üzere esirler üzerlerinde bir mecdiyeden fazla para bulundurmayacaktır. Esirlere ait mektuplar, havalenâmeler ve posta paketleri ücretsiz olarak gönderilecek; esirlere gönderilen hediye ve eşyalar aynı şekilde vergiden ve nakliye ücretinden muaf tutulacaktır. Mektuplar, gelen paketler, gazeteler ve esirler tarafından gönderilecek olan şeyler sansüre tâbi tutulacaktır. Asayiş tedbirlerini ihlal etmeyecek

---

⁹ "The Hague Convention", <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (Erişim tarihi: 14 Mayıs 2023).

şekilde savaş esirleri mabette hazır bulunmak dâhil, mezheplerine göre özgürce ibadet edebileceklerdir¹⁰. Görüleceği üzere, Üserâ Talimatnamesi, bir ideal olarak ortaya konulan Lahey Sözleşmesi'nin hükümleriyle paralellik göstermekte ve savaş esirlerine bu sözleşmeye göre muamele edileceği öngörülmektedir. Özçelik'in *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler* adlı çalışmasında esirlerin sevki, iskânı, iaşesi, idaresi gibi hususları ayrıntılı olarak işlenmiş olup, çıkan sonuç uluslararası sözleşme hükümlerine uygunluk göstermektedir¹¹. Birinci Dünya Savaşı boyunca savaş esirlerinin hukukuna riayet eden Osmanlı Devleti adına savaşı bitiren Mondros Mütarekesi'nde Osmanlı Devleti, esirlerin hemen iadesi konusunda anlayışlı bir tutum sergilerken İtilaf Devletleri esirlerin iadesi konusunda bir yükümlülük altına girmekten kaçınmıştır¹². Esirlerin iadesi meselesini ihtiva eden madde 28 Ekim günü yapılan oturumda ele alınmış ve İtilaf Devletleri, Osmanlı esirlerinin İtilaf kuvvetleri tarafından muhafaza edileceğini bildiren madde sunmuştur. Osmanlı Devleti'nin temsilcisi Rauf Bey önce karşılıklı esir mübadelesini, ardından da 40 yaşını geçmiş kişilerin iadesini talep etmiştir. Ancak bu talep de İtilaf Devletleri temsilcilerince reddedilmiştir. İlgili düzenleme, “*Sivil harp esirleriyle asker yaşı dışında olanların serbest bırakılmaları nazar-ı dikkat alınacaktır.*” şeklinde antlaşmada yerini almıştır¹³. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından ilk olarak İtilaf esirlerinin iadesi için, bunun sonrasında ise Osmanlı esirlerinin iadesi başlamıştır. İade sırasında ve sonrasında görülen manzara İtilaf Devletleri'nin uluslararası sözleşme hükümlerine sadık kalmadığını göstermiştir¹⁴. Benzer bir durum Millî Mücadele

---

¹⁰ Alaattin Uca, “1915 Yılında Yayımlanan Bir Üserâ Talimatnamesi ve Düşündürdükleri”, s. 170-172.

¹¹ Mücahit Özçelik, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

¹² Selçuk Ural, “Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38 (2006), s. 188.

¹³ Selçuk Ural, “Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, s. 188.

¹⁴ Konuyla ilgili geniş kapsamlı değerlendirmeler ve detaylar için bkz. Mücahit Özçelik, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler*; Nebahat Oran Arslan, *I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 2003; Mahmut Akkor, *I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esirleri ve Esir Kampları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal

sonrasında gerçekleşen Türk ve Yunan esirlerin mübadelesinde de görülmektedir¹⁵.

1.2. Lozan Konferansı Öncesinde Türk ve Yunan Savaş Esirleri

Mondros ateşkesinden sonraki dönem, Türk Millî Mücadelesi olarak yeni bir sayfa açmıştır. Millî Mücadele'nin silahlı mücadele evresi başladıktan sonra en çok esir alınan cephe Batı cephesi olmuştur. Kuva-yı Milliye, yani düzensiz ordunun görev yaptığı I. İnönü Muharebesi'ne kadar olan dönemde Yunan esirler düzensiz ordunun eline geçmiştir; ancak bu esirlerin sayılarının görece az olduğu bilinmektedir. I. İnönü, II. İnönü ve Sakarya Muharebeleri sırasında da birçok Yunanistan uyruklu esir, TBMM'nin düzenli ordusunun eline geçmiştir. 26 Ağustos 1922 yılında başlayan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrasında ise Yunan ordusu düzensiz şekilde geri çekilmeye başlamış; ancak bu sırada Anadolu'nun köy ve kentlerine maddî zarar vermekten geri durmamış; ayrıca bölgenin özellikle ileri gelenlerini yanlarında sivil esir olarak Yunanistan'a götürmüştür. Bunun yanında, bahsedilen dönemde kimi milis güçleri ve TBMM hükümetine bağlı askerleri de esir almışlardır. TBMM ordusu ise Yunan ordusunun düzensiz çekilme esnasında alt rütbeli subay ve askerlerini esir almıştır. Akandere'ye göre, bu esirlerin sayısı on binleri aşmıştır ve esir alınanlar içinde Yunan ordusuna yardım eden Osmanlı uyruklu Rumlar da bulunmaktadır¹⁶. TBMM hükümeti esirleri taburlara bölerek cephe gerisine sevk etmiştir¹⁷. Esir sayısının artması barınma, iaşe, korunma ve mübadele sorunlarını

Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya 2013. Cemil Kutlu, I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 1997. Mehmet Temel, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında 1907 Tarihli Lahey Sözleşmelerine Aykırı Davranan İtilaf Devletlerine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Bazı Önlemler", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10 (2003), s. 147-167.

¹⁵ Cemalettin Taşkıran, *Ana Ben Ömedim: Birinci Dünya Savaşında Türk Esirleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017; Cemalettin Taşkıran, *Millî Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler (1919-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

¹⁶ Osman Akandere, "1923 Yılı Ortalarında Uluslararası Kızılhaç Komitesince Görevlendirilen Heyetin Anadolu'daki Teftiş Gezileri ve Hazırladıkları Rapor", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 53 (2002), c. 18, s. 446.

¹⁷ Ahmet Özdemir, "Savaş Esirlerinin Millî Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 6 (1990), c. 2, s. 321.

ortaya çıkarmıştır. TBMM hükümeti bu problemlerin giderilmesi için ilk olarak üserâ garnizonları ve karargâhlarının kurulmasını kararlaştırmıştır¹⁸. Bu süreçte hem Türk hem Yunan esirlerin durumu hakkındaki kapsamlı bilgiler Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla elde edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerini kamuoyuna sunmak için çıkarmış olduğu *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* dışında Kızılay arşivlerinde yer alan esir mektupları, esir fişleri, makbuzlar da bu sürece ışık tutmakta ve kişisel hikâyeleri ortaya çıkarmaktadır. Bu mecmuada savaş esirlerinin kamplardaki hayatını, hastalıklara ve yaralanmalara bağlı sıkıntıları ve ellerinde bulunan imkânlarla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kızılhaç Komitesi'yle iş birliği yaparak Türk asker ve sivil esirlerle nasıl iletişim kurmaya çalıştığı takip edilebilmektedir. Örneğin Yunanistan'a götürülmüş olan Türk esirler hakkında ilk bilgi *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nın ikinci sayısında görülmektedir. İlk haberde Yunanistan'da bulunan Osmanlı esirlerine mektupların Rum dilinde yazılmaya zorlandığı, eğer Yunan tarafı bu tutumlarında ısrar ederse Anadolu'da bulunan Yunan esirlerin de Türkçe mektup yazmaya zorlanacağı Ankara hükümeti Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti'nce Hilâl-i Ahmer'e bildirildiği ve bu tebliğin Yunanistan'ın Dersaadet Fevkalâde Komiserliği'ne ulaştırıldığı bilgisi görülmektedir. Aynı sayıda doktor, eczacı, hastabakıcı gibi sağlık memurlarının Lahey Konferansı'nda karara bağlanan sözleşme hükümlerince savaş esiri sayılmadığı ve salınması gerektiği esasına binaen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan'ın muhtelif yerlerinde bulunan sağlık personelinin iadesini Yunan Kızılhaç'ından talep etmiştir. Yunan Kızılhaç'ı da bu talep karşısında sağlık memurlarının en yakın zamanda salıverileceğini bildirmiştir¹⁹. Üçüncü sayıda ise Osmanlı esirlerinin bazı esir

---

¹⁸ Ahmet Özdemir, "Millî Mücadelede Yunan Harp Esirleri", *Askerî Tarih Bülteni*, Sayı 34 (Şubat 1993), s. 153-154. Ahmet Özdemir, "Millî Mücadelede Üserâ Taburları", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 5 (Mayıs 1990), s. 130.

¹⁹ Aşağıda verilen birincil kaynaklar 1921-1928 arası eski harflerle çıkarılan *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nın Türk Kızılay'ı tarafından yeni harflere aktarılmış şeklinde basımından alınmıştır. Sayfa sayıları transkripsiyon yapılan PDF metinlerinden alınmıştır, orijinal metinle uygunluk göstermeyebilir. *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, haz. İbrahim Topçu ve Ahmet Zeki İzgöer, *Türk Kızılayı*, İstanbul 2020; "Yunanistan'daki Osmanlı Üserâsının Te'mîn-i Muhâberesi", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 2 (13 Safer 1340 / 15 Teşrin-i Evvel 1337 [1921]), s. 36; "Esir Me'mûrîn-i Sıhhiyemizin Avdeti", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 2 (13 Safer 1340 / 15 Teşrin-i Evvel 1337 [1921]), s. 37.

kamplarında kötü muameleye maruz bırakıldığını öğrenen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 20 Ekim'de Cenevre'deki Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne telgraf ile müracaat etmiş ve kötü muamelenin sonlanması için gerekli teşebbüslerin başlatılmasını rica etmiştir. İki gün sonraki cevabî telgrafta bahsedilen kötü muamele hakkında izah ve ayrıntılar talep edilmiş, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise 13 maddelik bir rapor hazırlayarak dikkatleri tekrar bu meselenin üzerine çekmiştir. Aynı sayıda Yunanistan'ın Dersaadet Fevkalâde Komiserliği Hilâl-i Ahmer'e müracaat ederek Anadolu'da bulunan Yunan esirler için çamaşır ve kıyafet göndermek istediklerini belirtmiş, Hilâl-i Ahmer'e Kuva-yı Milliye'den izin alınması için aracılık teklif etmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu talebi yerine getirmiş, ayrıca 20 balya eşyayı Yunan esirlere teslim etmiştir²⁰. Dördüncü sayıda Ankara Büyük Millet Meclisi Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti'nin Yunanistan'da bulunan Türk esirlerin durumunu yerinde tetkik etmek ve içinde buldukları sefil duruma bir son verilmesini sağlamak için Yunanistan'da Türk esirlerin bulunduğu garnizonlara tarafsız bir tahkik heyeti gönderilmesini Hilâl-i Ahmer aracılığıyla Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nden rica etmiş; aynı zamanda Anadolu'daki Yunan esirlerin durumunu teftiş etmek üzere diğer tarafsız tahkik heyetinin Anadolu'ya kabul edileceğini bildirmiştir. Bu sayıda, üçüncü sayıda bahsedilen rapor kamuoyuna da duyurulmuştur. Bu rapora göre, Yunanistan'da esir bulunan Türk zabitleri kimseyle görüştürülmemekte ve hapisane hayatı yaşamakta, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, odalarını süpürmek gibi işlerde çalıştırılmaktadır. Pazartesi ve perşembe günleri, Türk zabitleri öğleden sonra iki defa saat dört ile beş arasında bir asker refakatinde saat sekize kadar yiyeceklerini ve ihtiyaçlarını bizzat tedarik etmek üzere çarşıya salınmaktadır. Cephelerden yaralı olarak esir edilen zabitler hastanede tedavileri bitmeden hapisaneye sevk edilmekte ve doktorlar tarafından tavsiye edilen fizik tedavi işlemleri engellenmekte, bu yolla Türk zabitlerinin sakat kalmalarına sebep olunmaktadır. Cephelerde yaralanmayıp esir edilen zabitlerin hepsinin elbiseleri soyulmuş, paraları alınmış ve darp edilmiş oldukları halde yollarda hakaretlere maruz bırakılarak Atina'ya sevk edilmişlerdir. Atina'da aylarca yazışmalarla

²⁰ “Yunanistan'daki Osmanlı Esirlerinin Hâl-i Perişânîsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 3 (14 Rebî'ulevvel sene 1340 / 15 Teşrîn-i Sâni 1337 [1921]), s. 71; “Anadolu'daki Yunan Üserâsı İçin”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 3 (14 Rebî'ulevvel 1340 / 15 Teşrîn-i Sâni 1337 [1921]), s. 75.

meşgul olunarak Türk zabitlerine maaş verilmemiş, bu yüzden zabitler kuru ekmeğe yiyerek kuru tahtalar üzerinde yatarak günlerini geçirmiştir. Bu esirler Atina'da sefil bir şekilde 15-20 gün, bazen bir ay bulundurulduktan sonra Lefkas adasına sevk edilerek orada dahi aynı baskı altında yaşamıştır. Zabitlerin tutuldukları askerî hapishanenin yanında sivil hapishane bulunduğu için sürekli Yunan mahkûmların Türk milletine hakaretlerini işitmektedirler. Esir edilen Türkler çeşitli işlerde çalıştırılmakta, karşılığında kuru ekmeğe verilmekte, çıplak ve sefil şekilde yaşamaya zorlanmakta ve en küçük bir sebeple darp edilmektedir. Yaşları 14 ve 80 arasında değişen sivil esirler Liossa denilen esir merkezinde çadırlarda ve genellikle toprak üzerinde yatırılmakta ve bu kişiler çeşitli işlerde çalıştırılmakta, buradan muhtelif yerlere sevk olunmaktadır. Hastanelerde vefat eden Türk esirlerin bedenleri dinî merasimlerden mahrum bırakılarak Hıristiyan mezarlıklarına defnedilmektedir. Esirlere gelen mektuplar kendilerine verilmemekte ve bu mektuplar genellikle toplattırılarak yakılmaktadır. Yunanistan'da bulunan hükümet tarafından esirlere reva görülen gayriinsanî tutumlara son verdirecek ve şikâyetleri kabul edecek bir merci veya makam yoktur. Esirleri korumakla görevli olan askerler kendi şahsî terbiyesine göre istediği her muameleyi yapmakta serbesttir. Bu askerler özellikle Türklere karşı yaptıkları kötü muamele için kimseye hesap vermeye mecbur tutulmamaktadır. Gösterilen tutumun uluslararası hukuktan ileri gelen yükümlülüklerin Yunan devleti tarafından yerine getirilmediğini anlaşılmaktadır. İlerleyen sayfalarda ise Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin hem Yunanistan'da bulunan Türk esirleri hem de Türkiye'de bulunan Yunan esirlerin durumunu tahkik etmek için görevlendirilen iki heyetin yakın zamanda İsviçre'den hareket edeceğine dair telgrafın alındığı duyurulmaktadır²¹. Anlaşılacağı üzere, yukarıda konu edilen 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi'nin yükümlülükleri Yunan makamlarınca yerine getirilmemektedir.

---

²¹ “Yunanistan'da Türk ve Anadolu'da Yunan Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî'ulâhîr 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 107; “Yunanistan'daki Osmanlı Esirlerinin Hâl-i Perîşânîsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî'ulâhîr 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337/1921), s. 107-108; “Beynelmilel Salîb-i Ahmer Cem'iyeti, Biri Yunanistan'a, Diğeri Anadolu'ya İki Heyet Gönderiyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî'ulâhîr 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 112.

Beşinci sayıda savaş esnasında düşman eline geçen askerlerin isimlerinin esir alan hükümetlerce karşı tarafın hükümetine gönderilmesinin zorunlu olduğu hatırlatılmakta; ancak Yunanistan'ın, yetkililerden defalarca talep edilmesine rağmen, bu listeleri yollamadığı belirtilmektedir. Bu konuda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Yunanistan'daki Kızılhaç'tan aracılık talep etmiş, Yunanistan'daki Türk esirlerin isimlerini içeren dört cetvelin zaten gönderildiği cevabını almıştır. Halbuki, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, o tarih itibariyle son altı ay zarfında esirlerin nerede bulduklarını içermeyen iki cetvel alabilmiştir; buna rağmen Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti, Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla Yunan esirlerin isimlerini içeren ayrıntılı dört cetveli Yunanistan'a göndermiştir. Gerekenin süratle yapılması Hilâl-i Ahmer tarafından Yunan Kızılhaç'ına bildirilmiştir. Yine aynı sayıda Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin hem Yunanistan'da bulunan Türk esirleri hem de Türkiye'de bulunan Yunan esirlerin durumunu tahkik etmek için iki heyetin yakın zamanda İsviçre'den yola çıktığı duyurulmuştur. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nden Schatzmann'ın Yunanistan'a, Doktor Roehrich'in Anadolu'ya temsilci olarak tayin edildiği bilgisi ayrıca paylaşılmıştır. İstanbul'daki Yunan Fevkalâde Komiseri İtilâf Devletleri Fevkalâde Komiserlerine müracaat ederek Yunanistan'daki malûl Türk esirlerinin iadesine karar verildiğini bildirmiş ve bu esirleri teslim etmek üzere Osmanlı Hilâl-i Ahmer'i tarafından bu konu için Yunanistan'da oluşturulan komisyona bir temsilci gönderilmesini rica etmiştir. Ancak malûl esirlerin mübadelesi anlaşması İstanbul hükümeti ve Atina hükümeti arasında yapıldığı için bu görevi Hilâl-i Ahmer kabul etmemiştir. Sonuçta, Yunan hükümeti malûl Osmanlı esirlerini İstanbul'da teslim etmeyi kabul etmiş, buna karşılık Anadolu'daki malûl Yunan esirlerin teslimi için Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti nezdinde aracılıkta bulunmasını Yunan Komiserliği üzerinden Hilâl-i Ahmer'den rica etmiştir. Hilâl-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti nezdinde aracılıkta bulunmayı kabul etmiştir²².

²² “Yunanistan'daki Türk ve Anadolu'daki Yunan Esirlerinin Esâmî Cedvelleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 140-141; “Beynelmîlel Salîb-i Ahmer Heyeti Yunanistan'a ve Anadolu'ya Birer Heyet Gönderdi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 141; “Yunanistan'daki Ma'lûl Üserâmızın İ'âdesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5

Altıncı sayıda Doktor Roehrich'in Anadolu'ya geldiği, Kayseri'deki Üsera Garnizonu'nu ziyaret ettikten sonra Ankara'ya geçtiği bildirilmiştir. Roehrich, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesine verdiği röportajda Yunan esirlerin neredeyse müreffeh bir hayat geçirdiğini, elbiselerinin ve iaşelerinin iyi olduğunu, aralarında 14 malûl bulunduğunu, bir esirin fakru'd-dem hastalığının tespit edildiğini, ancak hastalığın garnizon koşullarıyla alakası olmadığını bildirmiştir. Garnizonun bir sanatoryum gibi olduğunu, esirlerin miskin miskin oturtulmak yerine çalıştırılması gerektiğini söyleyen Roehrich, esirlere imza karşılığında maaş, erzak, senet ve kayıtların verildiğini görmüştür. Ayrıca Yunan savaş esirlerinin Türk askerlerle aynı hastanede kaldıklarını, doktorların tüm hastalara aynı nezaketle baktıklarını da söylemiştir. Ayrıca bu sayıda verilen habere göre, esir Yunan doktorlar Mersin yoluyla ülkelerine geri dönmüştür. İlerleyen sayfalarda Osmanlı Hilâl-i Ahmer'i ve Yunan Kızılhaç'ı arasında gerçekleşen anlaşma neticesinde Yunanistan'da bulunan 73 ve Anadolu'da bulunan üç sağlık memurunun mübadelesi için gerekli işlemlerin başlatıldığı belirtilmiştir²³. Aynı sayıda Doktor Schatzmann'ın Yunanistan'daki Türk esirlerin durumunu yerinde gördükten sonra sivil esirleri görmek için İzmir'e hareket edildiği bildirilmiştir²⁴. Daha sonraki sayı ise Nisan 1922 tarihinde yayınlanmıştır ve bu sayıda Hilâl-i Ahmer, Anadolu'daki Yunan esirlerin isim listesini uzun zaman önce göndermesine rağmen Yunan hükümetinin Türk esirlerin isim listesinin büyük kısmını vermekten kaçınmış olduğunu ve bir önceki aya kadar listeleri vermemiş olduğunu hatırlatmıştır. Cemiyet, sürüncemede kalan bu meseleye son verebilmek için Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne 8 Nisan'da bir telgrafla durumu bildirmiş ve Yunanistan beş gün içinde talep edilen cetvelleri göndermeye karar vermez ise Anadolu'daki Yunan esirlere ifa ettikleri hizmete son vereceğini beyan etmiştir. 18 Nisan'da Uluslararası Kızılhaç

(16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 142; "Yunanistan'daki Osmanlı Sivil Esirlerinin Perişânlığı", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 145.

²³ "Doktor Roehrich Yunan Esirleri Hakkında Ne Diyor?", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 6 (16 Cemâziyelâhir sene 1340 / 15 Şubat sene 1338 [1922]), s. 173-174; "Esir Me'mûrîn-i Sıhhiyenin Mübadelesi", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 6 (16 Cemâziyelâhir sene 1340 / 15 Şubat sene 1338 [1922]), s. 176.

²⁴ "Doktor Schatzmann", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 8 (16 Receb sene 1340 / 15 Mart sene 1338 [1922]), s. 211.

Örgütü bu telgrafi almadığına dair bir mektup yollamıştır, bu durum dışında da mütarekeden beri Hilâl-i Ahmer tarafından gönderilen böyle birkaç telgrafın Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne ulaşmadığı beyan edilmiştir. Cemiyet'e göre, telgraf Yunanistan'dan şikâyet edildiği için Syra'daki sansür tarafından alıkonulmuştur. Daha sonra Yunan hükümetinin yaptığı hukuksuzlukları sıralayan yazı ekibi, Yunanistan'daki Türk esirlerin Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla ailelerine gönderdiği mektupların zarflarının üzerindeki adreslerin silindiğini ve bu suretle esirlerin ailelerinden cevap almak imkânından mahrum kaldığını belirtmiştir. Mükerrer müracaatlardan bir sene sonra Yunan Kızılhaç'ının Yunanistan'daki Türk esirler hakkında gönderdiği isim listesinde yalnız esirlerin ve pederlerinin isimlerinin bulunduğu ve aile isimleriyle mensup oldukları askerî kıta hakkında malumat verilmediği tekrar bildirilmiştir. Bu durumun esirlerin, ailelerini sıhhatlerinden haberdar etmelerine ve ailelerinden cevap almalarına imkân tanımadığı tekrar edilmiştir. Görülebileceği üzere, *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* Yunanistan devleti ve Yunan Kızılhaç'ının uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirmediğinin altını çizmeye devam etmiştir. Bu arada Anadolu'daki Yunan esirlere verilmek üzere Yunanistan'dan gönderilen ve birçok kişisel eşyayı da içeren 75 çuval eşyanın Hilâl-i Ahmer tarafından esirlere teslim edildiği de bildirilmiştir²⁵.

Yunanistan'daki Türk esirler hakkında Schatzmann'ın Raporu özet şekilde on birinci sayıda karşımıza çıkmaktadır. Türk savaş esirleri tüm Yunanistan'a dağıtılmış haldedir ve Yunan hükümetinin işgal ettiği arazilerde bulunmaktadır. Buna göre, Atina mıntıkasında Parapignata, Liossa, Phalères ve Pire'de, Larissa mıntıkasında Yenişehir ve Golos'da, Girit mıntıkasında Hanya, Kandiyeye, Suda ve İzzeddin kal'ası'nda, Leucade mıntıkasında Leucade, Korfu, Preveze ve Kanitza, Louro'da, Selanik mıntıkasında Selanik, Karaburun, Roupel kal'ası ve Dedeagaç'da, İzmir mıntıkasında Punta, Balçiova, Pınarbaşı ve Halkapınar'da, Asya-yı Suğrâ mıntıkasında Manisa, Urla, Akhisar, Aydın ve Kazaner garnizonlarında Türk sivil ve savaş esirleri

²⁵ “Yunanistan Cenevre’de ve Lahey’de Mün’akid Beynelmillel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Ri’âyet Ediyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 272-274; “Doktor Roehrich’in Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 278; “Anadolu’daki Yunan Üserâsı İçin”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 280.

bulunmaktadır. Phalères Garnizonu pek basit ve ilkel bulunmuştur. Fikri ferahlandırarak ve eğlendirecek olan okuma, haberleşme, ışıklıandırmanın bulunmadığı, yakın zamanda sıtma hastalığının yayılmasının muhtemel olduğu belirtilmiştir. Pire Garnizonu'nda esirler ise angarya işler yapmaktadır. Bunları korumakla görevli gardiyanlar ve askerler ile esirler arasında ciddi problemler mevcuttur. Esirlerin başlıca şikâyeti, Yunan askerlerinin hakaretleri, kötü muameleleri, zor kullanmaları, onlar tarafından hile ve şiddete maruz kalmalarıdır. Korfu Garnizonu'nda tutuklu bulunan zabıtlar beş aydan beri maaş almamışlardır. Leucade Garnizonu soğuk olup esir barındırmaya müsait değildir. Civarından lağım geçmesi dolayısıyla da sıhhi olmaktan çok uzaktır. Esirlerin maneviyatı pek düşkün olup garnizonun hemen bütün sakinlerinde memnuniyetsizlik açıktır. Kalenin içinde su nadir bulunmakta, suyun temizliği ise şüpheli durumda olup bir mütehasıs tarafından tahlil edilmesi gerekmektedir. Esirler burada kötü muameleyle maruz kalmakta ve küçük rütbeli Yunan askerleri tarafından cebir ve şiddet görmektedir. Schatzmann, Yenişehir Garnizonu'nda yalnız birkaç ihtiyar ve bir-iki çocuk görmüştür. Hanya Garnizonu'nda ise esirlerin bazıları Yunan aileleri nezdinde hizmetçi sıfatıyla çalışmaktadır. Bu garnizonda pek çok kadın ve çocuk bulunmakta, bazı ailelerin erkekleri Yunan hükümetinin merhametini çekmek için verilmiş, çoluk çocukları burada rehine statüsündedir. Suda Garnizonu'ndaki sivil esirler arasında yaşları 50'yi geçmiş 100 kadar erkek dışında 15 kadın, 35 çocuk ve birçok hasta kişi vardır. Burada da yakında sıtma baş gösterebilme ihtimali bulunmaktadır. Suda'da ilaç hemen hemen yok gibidir. Schatzmann buraya kinin gönderilmesini tavsiye etmektedir. İzzeddin Kal'ası Garnizonu'nda 270 erkek vardır ve bunların çoğu sivilidir. Burada da kötü muameleden şikâyet vardır, bazı esirlerin manevî kuvveti ciddi derecede sarsılmıştır. Schatzmann bu esirlerin durumunu tetkik etmek üzere bir muayene komisyonunun oluşturulmasını lüzumlu görmektedir. Punta Garnizonu'nundaki esirler, Yunan Levâzım Dâiresi'nin angarya işlerini yapmakla görevlidir, daima çalışırlar, tatil günleri yoktur. Pınarbaşı Garnizonu'nda tutuklu esirler yer altında rutubetli yerlerde yaşamakta ve maaşlarının geç verildiğinden şikâyet etmektedir. Parapignata Garnizonu'nda içlerinde hasta ve malûl 18 zabıt bulunmakta, hürriyetten bir dereceye kadar mahrum olarak yaşamakta ve bütün ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadır. Maiyetlerinde hizmetçi olmadığı gibi, hastabakıcıları da yoktur. Bir başka yazıda, Yunanistan'ın iki

seneden beri memleketinde bulunan Türk esirlerin açık adreslerini göndermediği ilan edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Müdâfa'a Vekâleti, 24 Haziran tarihli telgrafta talep olunan açık adresler gönderilmezse bundan sonra ne Yunan hükümetine ne de Yunan Kızılhaç'ına Yunan esirler hakkında hiçbir malumat veremeyeceğini bildirmiştir. Hilâl-i Ahmer, Uluslararası Kızılhaç Örgütü İstanbul delegesi Burnier'ye Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti'nin bu telgrafından bahsederek bu mühim meselenin Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün dikkatine sunulmasını rica etmiştir. Bu mesele için iki buçuk ay evvel İstanbul yoluyla Atina'ya gitmiş olan Schlemmer'e lazım olan bilgilerin yazılı olduğu isim cetvelleri teslim edilmiş ve bu cetvellerin Yunan Kızılhaç'ı tarafından doldurulması rica edilmiştir; ancak hâlâ Yunan hükümetinden bir cevap alınamamıştır. Bu arada Geçen 19 Haziran'da Yunanistan'dan Maria vapuruyla 15 malûl neferle yedi malûl sivil esirin İstanbul'a geldiği haber verilmiş, bu kişilerin Hilâl-i Ahmer'den ve askeriyeden tayin edilen memurlar tarafından karşılanmış olduğu neferlerin Selimiye Kışlası'na ve sivillerin Muhâcirin Müdüriyet-i Umûmiyesi'ne sevk edildikleri bilgisi paylaşılmıştır²⁶. 12. sayıda Türk esirlerin problemleri görülmeye devam etmektedir. Konferans öncesi süreç boyunca savaş esirlerinin durumunun aciliyeti dolayısıyla sorunun hızla çözüme kavuşturulması için Hilâl-i Ahmer'in defaatle başvurularında bulunduğunu, dergi aracılığıyla sürecin şeffaf bir biçimde kamuoyuyla paylaşıldığı görülmektedir. Bu sayıda Hilâl-i Ahmer'in Yunanistan'daki esirlere gönderdiği paraların makbuzlarının Yunan Kızılhaç'ı tarafından paylaşılmadığı haberi yer almaktadır. Cemiyetin bu makbuzların gönderilmesi için Yunan Kızılhaç'ı nezdinde teşebbüste bulunduğu, ancak alınan cevapta makbuzlara Yunan hükümeti tarafından el konduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Yani Yunanistan'daki Türk esirler için gönderilen paraların esirlere ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir. Diğer bir yazıda Yunanistan'ın muhtelif garnizonlarında bulunan Osmanlı esirlerinden muhtaçlara dağıtılmak üzere Hilâl-i Ahmer tarafından 1.100

²⁶ “Yunanistan'daki Üserâmız Hakkında Mösyö Schatzmann'ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka'de 1340 / 15 Temmuz sene [1922]), s. 345-348; “Yunanistan Cenevre'de ve Lahey'de Mün'akid Beynelmîlel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Ri'âyet Ediyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka'de 1340 / 15 Temmuz sene [1922]), s. 353; “Yunanistan'dan Gelen Ma'lûl Üserâmız”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka'de 1340 / 15 Temmuz sene [1922]), s. 354.

kat elbise ile 90 kilo kinin gönderilmesine karar verildiği yazılmıştır. Görünen o ki, Hilâl-i Ahmer yetkilileri Yunanistan'da esir bulunan Türklerin yakın zamanda geri döneceğine dair ihtimal vermemektedir²⁷. 1922 yılının ağustos ayına gelindiğinde *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* 13. sayısıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu sayıda mesele yine isim cetvellerine gelmiştir. Yunan Kızılhaç'ının 16 Kânûn-ı Evvel 1920 ve 13 Ağustos 1921 tarihlerinde gerekli bilgileri içermeyen iki liste gönderdiklerini hatırlattıktan sonra Hilâl-i Ahmer'in defalarca talep ettiği ayrıntılı liste meselesinden bahsedilmiştir. Yunan Kızılhaç'ı durum hakkında Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne yazılı olarak yaptığı açıklamada listeleri düzenlemek vazifesi kendilerine verilen Türk zabitlerinin kendilerine karşı beslenen güveni boşa çıkarttıkları, yanlış ve kötü niyetle belgeleri tanzim ettikleri ifade edilmektedir. Örneğin askerleri sivil ve sağlıklı bulunan kimseleri malûl olarak kaydettiklerini ileri sürerek listelerin şimdiye kadar gönderilmesindeki gecikmenin sebebinin Türk zabitleri olduğunu söylemişlerdir. Devam eden satırlarda Schatzmann'ın raporuna atıfla şu sözler söylenmiştir: Bu listeler Yunan esir karargâhlarında savaş esiri telakki edilemeyecek binlerce tutuklunun varlığını ortaya dökecektir. Bahsedilen durumun ortaya çıkması ise elbette Yunan hükümetinin hoşuna gitmeyecektir. Bu yüzden bu listelerin tanzimi ile görevli zabitler garnizonlarda gördükleri istisnasız bütün tutukluların isimlerini ayrıntılı şekilde kayıt ettikleri zaman Yunanlar bu berbat vaziyet karşısında şaşırmış ve bu konudaki utançlarını örtmek için zabitlerimize sivillerin de isimlerini eklemesinden dolayı suç isnatlarında bulunmaktan başka yapacak bir şey bulamamıştır. Yazı heyeti daha sonra Zarifi'ye ve Dersaadet'teki Yunan Komiserliği'ne Anadolu'daki Yunan esirlerin mükemmel bir listesini verdiklerini hatırlatılmıştır. Buna mukabil Yunanistan'daki Türk esirlerin listelerini beklediklerini hatırlatmış ve alınan son listede altı aylık eksiklik olduğunu, Ankara hükümetinin Türk esir listelerinin hazırlanması hususundaki talebini her hafta tekrarladığı söylenmiştir. Bu yüzden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Schatzmann'ın raporunu bu sayıdan itibaren aynen neşre karar verildiğini ve bu suretle Yunanistan'da tutuklu bulunan birçoğu kadın ve

---

²⁷ “Yunanistan'daki Esirlerimize Gönderilen Paranın Makbûzları”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 12 (19 Zilhicce 1340 / 15 Ağustos 1338 [1922]), s. 378; “Üserâımıza Elbise ve Kinin Gönderiliyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 12 (19 Zilhicce 1340 / 15 Ağustos 1338 [1922]), s. 380.

çocuklardan oluşan esirlerimize karşı reva görülen kötü muameleden dolayı şikâyet ne kadar haklı olduğumuzu kamuoyuna açıklayacaklarını söylemişlerdir²⁸. On dördüncü sayıda Yunanistan'da bulunan sivil esirler için Hilâl-i Ahmer'in mükerrer müracaatlarına ve geçenlerde Yunanistan'daki Türk esirleri ziyaret etmiş olan Schatzmann'ın talebine rağmen Yunan hükümeti, tevkif edilmesi esasen gayr-ı caiz olan bu sivil esirleri tahliye etmemek de ısrar etmektedir. Hilâl-i Ahmer geçen 30 Eylül'de Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne telgrafla müracaat ederek bu sivil esirlerin tahliyesi için Yunan Kızılhaç'ı nezdinde teşebbüste bulunmalarını yeniden rica etmiştir, Uluslararası Kızılhaç Örgütü gerekli talebin iletildiğini bildirmiştir. Görüleceği üzere, Yunan hükümeti savaş esiri olarak alınması mümkün olmayan kişileri de savaş esiri olarak almış, halihazırda savaş esirlerine reva görmüş oldukları hukuksuzlukları bu kişilere de uygulamıştır. Söz konusu hukuksuzlukların tazmini ise ancak Ankara hükümetinin kesin zaferinin gerçekleşmesinden sonra gündeme gelebilmiştir.

İlerleyen sayfalarda iki seneden beri ele geçirilemeyen Yunanistan'daki Türk esirlerden bir kısmının bilgilerini içeren isim cetvelleri (Patras, Eski Phalères, Kandiye, Pire garnizonları) bundan bir ay evvel, diğer kısmını (Selanik, Preveze, Korfu, Yenişehir, Golos, Lefkas, Girid garnizonları) ise on beş gün evvel Yunan Kızılhaç'ı aracılığıyla alındığı bildirilmiştir. Bundan sonra esirlerle aileleri arasındaki iletişimin daha iyi şartlarda gerçekleşmesi güvence altına alınmıştır²⁹. 15. sayıda Leucade adasında bulunan esir zabitlerin birkaç aydan beri maaş almadıkları ve sağlıklı mekânlar olan Phalères, Larissa, Kato-Liossa ve Suda'da bulunan esirlerin daha sıhhi yerlere nakledilmeleri için edilen müracaatlara ehemmiyet verilmediği söylenmiştir. Türkiye'de bulunan Yunan esirlerin ise durumları bellidir. Bu yüzden Türkiye Büyük Millet Meclisi Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti tarafından Hilâl-i Ahmer'e gönderilen telgrafta eğer Yunanistan

---

²⁸ “Yunanistân'daki Üserâmızın Listesi Meselesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 13 (22 Muharrem 1341 / 15 Eylül 1338 [1922]), s. 417-420; “Mösyö Schatzmann'ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 13 (22 Muharrem 1341 / 15 Eylül 1338 [1922]), s.

²⁹ “Yunanistan'da Bulunan Sivil Üserâmız”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 14 (22 Safer 1341 / 15 Teşrin-i Evvel 1338 [1922]), s. 480; “Yunanistan'daki Türk Üserâsının Esâmî Cedvellerinden Büyük Bir Kısmı Nihâyet Gelebildi!”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 14 (22 Safer 1341 / 15 Teşrin-i Evvel 1338 [1922]), s. 484.

esirlerimize karşı aldığı tavrı değiştirmeyen ise Anadolu'nun da aynı tavırla Yunan esirlere mukabele etmek zorunda kalınacağına bildirilmesini rica edilmiştir. Hilâl-i Ahmer, durumu Yunan hükümetine bildirilmek üzere Yunan Kızılhaç'ına iletmiştir. Yine bu sayıda isim cetvellerinden ikisinin daha Hilâl-i Ahmer'in eline ulaştığı bildirilmiştir³⁰. Bu sayıdan itibaren, esirlerin de, toplumların da akıbetini belirleyecek olan Lozan Barış Konferansı süreci (11 Kasım 1922-24 Temmuz 1923) başlamıştır. Bu yüzden makalenin geri kalanı, konferans süreciyle paralel şekilde devam edecektir. Görüldüğü üzere, Lozan'daki müzakereler başlamadan önce Hilâl-i Ahmer bünyesinde bulunan Üserâ Komisyonu aracılığıyla Türk sivil ve asker savaş esirlerinin kamplardaki durumunu iyileştirmek, ihtiyaçlarını karşılamak, aileleriyle iletişimini sağlamak amaçlanmış ve uluslararası sözleşmelerin esaslarına uyulması konusunda hassas bir diplomasi yürütülmüştür. Bu doğrultuda Hilâl-i Ahmer aracılığıyla Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve Yunan Kızılhaç'ına başvurularla bulunan Türk hükümeti, süreci esirler için kolaylaştırmaya çalışmıştır. Bütün bu mücadelelerin neticesinde, ancak Lozan Konferansı'nın kararları doğrultusunda Hilâl-i Ahmer, Uluslararası Kızılhaç Örgütü, Yunan Kızılhaç'ı arasında daha uyumlu bir çalışmanın yürütüldüğü görülmektedir.

1.3. Konferans Süreci: Tutanaklar, Telgraflar, *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*

28 Kasım 1922 tarihinde Rauf Bey, İsmet Paşa'ya telgraf aracılığıyla, “*Sivil üserâmızın iadesi hakkında oraca da teşebbüs ve ahali-i İslâmiyenin sıyâneti husûsunun te'mînine bazl-i himmet buyurulmasını rica ederim.*” demiştir³¹. Savaş esirleri sorunu ilk olarak 1 Aralık 1922 oturumunda ele alınmış, konu sekiz sayılı tutanakta kendisine yer bulmuştur. Daha çok sınırlar, ekonomik konular üzerinde devam eden Lozan Barış Konferansı'nın ilk döneminde mübadeleyle

---

³⁰ “Anadolu'daki Yunan Üserâsı ve Yunanistan'daki Türk Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 15 (25 Rebî'ulevvel sene 1341 / 15 Teşrîn-i Sâni sene 1338 [1922]), s. 522; “Yunanistan'daki Türk Üserâsının Esâmî Cedvellerinden İki Kısmı Daha Geldi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 15 (25 Rebî'ulevvel sene 1341 / 15 Teşrîn-i Sâni sene 1338 [1922]), s. 523.

³¹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 141.

birlikte çözüme kavuşturulabilmiş ilk sorun bu mesele olmuştur³². Söz konusu oturum Ouchy Şatosu'nda Lord Curzon'ın başkanlığında toplanmıştır. Oturumda Amerika Birleşik Devletleri, Britanya İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat- Sloven Krallığı temsilcilerinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen İsmet Paşa, Rıza Nur, Hasan Bey, Şükrü Bey, Münir Bey yer almıştır. Lord Curzon savaş esirleri konusunu “çözümü geciktirilemez bir sorun” olarak tanımlamıştır³³. Doktor Nansen bu oturumda nüfus mübadelesinin hızlı bir şekilde yapılması konusunda uyarılarda bulunmuş, İsmet Paşa resmî gündemde olması gereken konunun yalnız savaş esirlerinin mübadelesi olduğunu hatırlatmıştır³⁴. Yunanistan hükümetinde resmî hiçbir görevi olmamasına rağmen Lozan'da bulunan Elefterios Venizelos da İsmet Paşa'yla aynı fikirde olduğunu bildirmiştir³⁵. İsmet Paşa mübadele meselesinin alt-komisyonlarda görüşülebileceğini kabul etmiş, asıl meselenin sivil esirler ve Yunanistan'da tutuklu bulunan askerî esirler olduğunu dile getirmiştir. Türk heyeti, savaşın Yunanistan topraklarında olmadığı, bu nedenle sivil Yunan esir bulunmadığını, ancak sivil Türklerin esir olarak Yunanistan'a götürüldüğünü heyetin elinde bu kişilerin ayrıntılı ve eksiksiz bir çizelgesi olduğunu beyan etmiştir³⁶. Bunun yanında Yunanistan'da bulunan esir askerlerin bir an önce serbest bırakılmasını talep etmiş; Türkiye'de bulunan Yunan savaş esirlerinin de ancak barış yapıldığında iade edileceğini söylemiştir. Eğer Yunan hükümeti Türk savaş esirlerini gönderme konusunda iyi niyet gösterirse barış antlaşmasından önce bu esirlerin serbest bırakılabileceğini de belirtmiştir. Venizelos, bu konuda kabul edebileceği savaş esirleri mübadelesinin eşit sayıda mübadelesi olduğunu söylemiştir³⁷. Daha sonra Lord Curzon söz almış, Yunanistan

³² Hacer Karabağ Arslan, “Lozan Barış Antlaşması'nda Türk–Yunan Esir Değişimi ve Mezarlıklar Konusu”, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl*, Sentez Yayıncılık, Bursa 2023, s. 317-342.

³³ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 117. Azınlıklar alt-komisyonunun görüşmeleri 14-15-18-19-20-21-22-23-26-29-30 Aralık 1922, daha sonra 2-3-6-11-12-16-17-18-20-22-24 Ocak 1923 tarihlerinde devam etmiştir.

³⁴ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 122. Doktor Nansen Uluslararası Kızılhaç Üserâ Genel Müdürü'dür.

³⁵ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 123.

³⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 124.

³⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 125.

ve Türkiye'deki azınlık nüfuslarını hatırlatarak elindeki belgelere göre, Yunanistan'ın elinde bulunan asker esir sayısını 10.000, sivil esir sayısını ise 3.000 kişi olarak vermiştir. Buna karşın Osmanlı uyruklu Rumların ve Yunanistan vatandaşlarının esir sayısı 30.000 kişidir³⁸. Lord Curzon burada Türk, Yunan ve konferansa çağırılan devletlerin temsilcileriyle bir kurul oluşturup azınlık ve savaş esirlerinin mübadelesiyle sorunun çözümü için çağrıda bulunmuştur. Oturumun devamında Anadolu'dan alınan sivil esirlerin Yunanistan'a götürülmesinin devletler hukuku açısından bir problem teşkil etmediğini söyleyen Venizelos, karşılık olarak Küçük Asya'da yerlerinden edilen Osmanlı uyruklu Rumlardan bahsetmektedir. Ona göre, sivil Türk esirler sorunu ile yerlerinden edilen Rumların durumunun ne olacağı sorusu aynı anda tartışılmalıdır³⁹. Sonuçta komisyon, Lord Curzon'un önerisini kabul etmiştir. İsmet Paşa, bu komisyonun her şeyden önce Yunanistan'ın elindeki Türk sivil esirlerin iadesinin gerçekleştirilmesi konusunda ilgilenmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Lord Curzon'un mübadele konusunun çeşitli veçhelerinde bahsetmiş olduğu sayıların doğruluk payı olmadığını söylemiştir⁴⁰ ve bu beyanın doğru olduğu ileriki günlerde ispatlanacaktır. İsmet Paşa sivil esirlerin bir an önce geri gönderilmesini ve Yunanistan'ın elindeki sivil esirlerin akıbetinin ne olduğu konusunda soruşturma talep ettiğini hatırlatmış; bu konuda Mudanya görüşmeleri sırasında İtilaf Devletlerinin sivil esirlerin iadesi konusunda hükümetlerine Yunan hükümetinin sivil esirleri serbest bırakması konusunda baskı yapmalarını talep edeceğine dair aldığı sözü hatırlatmaktadır⁴¹. Buraya kadarki manzarayı şöyle özetleyebiliriz: Taraflar mübadele sorunu, sivil esirler sorunu ve savaş esirleri sorununu aynı komisyonda görüşme kararını almıştır. 1 Aralık 1922'de İsmet Paşa, acil olduğunu belirterek Türkiye'deki Yunan esirlerin ve Yunanistan'daki Türk esirlerin sayısının paylaşımını talep etmiştir. Bu konuşmalardan sonra İsmet Paşa ve Ankara hükümeti arasında esir sayılarıyla ilgili telgraflar 1-10 Aralık 1922 tarihlerinde gidip gelmiştir. Bu telgraflardaki veriler Hilâl-i Ahmer'in

---

³⁸ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 127.

³⁹ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 128.

⁴⁰ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 129.

⁴¹ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 129-130.

Yunan Kızılhaç'ından edindiği, ancak eksik olduğu bilinen bilgilerdir⁴². Bu bilgiler konferansın son dönemine kadar güncellenecektir. 6-7 Aralık'ta Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraf, *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nın 15 sayı boyunca ısrarla talep ettiği isim listeleri konusundaki tavrını haklı çıkaran ve Yunan tarafına karşı suçlamalarını kanıtlar niteliktedir:

“*Muzafferiyât-ı ahîremize kadar Yunanistan'daki üserâmızın isimlerine dâir teşebbüsât-ı müteaddidemize rağmen malumat istihsal edilememiştir. Muzafferiyât-ı ahîremiz üzerine Yunan hükümetinden ancak dört kalem posta alınmıştır. Bunlarda üserâmızın mikdârı 328 zâbit, 2817 nefer, 588 sivil, 84 firar, bir zâbit olmak üzere altı vefat haklarında ismen malumat verilmiştir. Şaltman raporunda zikredilen 20 kadın ve 40 çocuktan hiç bahsedilmemiştir. Yunan hesabına göre elyevm esâreti mukayyed olanların zâbit, nefer ve sivil olarak mikdârı 3733 kişiden ibârettir. Dr. Şaltman'ın raporundan ayrı olarak istihsâl ettiğimiz malumata nazaran Yunanlıların cebren alıp götürmüş oldukları eşhâsın mikdârı 2907 erkek, 195 kadın, 3 çocuk ki cem'an 3105 kişidir. Bu husûsdaki ma'lumâtın ikmâlîne vilayetlerle Müdâfaa-i Milliye arasında makina başında çalışılmaktadır. Yunanlıların Trakya'dan götürdükleri eşhâsın mikdârı der dest-i tahkikdir. Trakya havâlisi dâhil olmadığı halde Yunanistan'da bulunan üserâmızın asker ve sivil mikdârı on beş bin zan ve tahmîn edilmektedir. İstihsâl ettiğimiz ma'lumâta nazaran elimizdeki Yunan üserâsmın mikdârı 600'ü zâbit olmak üzere 14000 ve yerli Rum esirlerin mikdârı 10000 kadar olduğu anlaşılmaktadır.*”⁴³.

---

⁴² 2 Aralık'ta alınan cevapta bilinen sivil esir ve harp esiri sayısı verilmiş, ancak bu bilgilerin kesin olmadığı, güncel bilgiler edinildikçe heyetin peyder pey bilgilendirileceği söylenmiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, c. 1, s. 153-155 (No: 65). Daha sonra yollanan “*ma'lumât-i katiyye olarak i'tâ edilen Yunan esirleri listesi toplam Yunan esir sayısı 17.108.*” bilgisinin geçtiği yer için bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, c. 1, s. 160 (No: 69). “*Keyfiyetin tasrih ve tekrâr ve ta'rîl buyurulması müsterhamdır.*” ifadesi için Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, c. 1, s. 162 (No: 71).

⁴³ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 173-174 (No.: 89).

8 Aralık'ta gönderilen telgrafta ise sivil esirlerin sayısının 3.105 değil, yapılan tahkik sonucunda 4.350 olarak tespit edildiği söylenmiştir. Bu sayıya İzmir ve Söke vilayeti dâhil değildir⁴⁴. 10 Aralık'ta Rauf Bey tarafından gönderilen telgraf ise Yunanların işlediği savaş suçlarının boyutunu göz önüne sermektedir.

“O telgrafta bildirilen 4350 sivil esirimize İzmir ve Edime vilayetleri ile Söke ve Saruhan sancaklarından gönderilmiş olan 5477 erkek, 30 kadın ki 5507 kişi ilâve olunmalıdır. Yunanistan'daki sivil üserâmız mecmûu bu sûretle 9595 erkek, 251 kadın ve 11 çocuk, ya 'ni cem'an 9857 kişidir efendim.”⁴⁵

Hilâl-i Ahmer Mecmuası'nın aralık ayına denk gelen 16. sayısında Türk esirlere maaş verilmediği ve esirlerin gayrı-sıhhi koşullarda tutulduğu iddialarını Yunan Kızılhaç'ının Yunanistan Umûm Üserâ Müfettişliği'nden alınan raporla reddettiği haber verilmiştir. Burada Temmuz 1922'de *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nda yayınlanan Schatzmann Raporu'nu hatırlamakta fayda var; zira rapor göz önüne alındığında, verilen cevap tam ters bir tablo sunmaktadır. Ayrıca bu sayıda Lozan Konferansı'nda alt-komisyon çalışmaları sonucu sivil esirlerin hemen salıverileceğine, harp esirlerinin mübadelesi konusunda ise esas üzerinde anlaşıldığı ve bu mübadeleye Hilâl-i Ahmer ve Kızılhaç cemiyetlerinin nezaret edeceğine dair bir telgrafa da yer verilmiştir⁴⁶.

7 Ocak 1923 tarihinde azınlık alt-komisyonu başkanı Montana, birinci komisyon başkanı Curzon'a rapor sunmuştur⁴⁷. Savaş esirleri sorunu, 9 Ocak 1923 tarihli oturumda 19 sayılı tutanakta yeniden yer bulmuştur. İsmet Paşa genel affın görüşüldüğü bu oturumda yeniden savaş esirleri meselesini gündeme getirmiştir⁴⁸. İsmet Paşa, İtilaf Devletlerinin siyasi, adli ya da adi suçlardan hüküm giymiş ya da giymemiş bütün Türk tutukluların geri verilmesini istemiştir⁴⁹. Genel affa

⁴⁴ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 181. (No. 100).

⁴⁵ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 189. (No. 109).

⁴⁶ “Yunanistan'daki Türk Esirleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 16 (10 Rebî'ulâhir 1341 / 15 Kânûn-ı Evvel 1338 [1922]), s. 559-560. “Üserâ-yı Harbiyenin Tahliyesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 16 (10 Rebî'ulâhir 1341 / 15 Kânûn-ı Evvel 1338 [1922]), s. 562.

⁴⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 309.

⁴⁸ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 354.

⁴⁹ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 300.

yönelik konuşmalar yapılırken esirlerin durumunun göz önünde bulundurulmamasının genel affa ilişkin uzlaşılacak hükümlerin eksik kalmasına yol açacağını da belirtmiştir. Bu yüzden, cezalandırılması gereken sivil veya savaş esirlerinin karşılıklı olarak affedilmelerine ilişkin bir hükmün de antlaşmaya eklenmesini talep etmiştir. Burada Montana söz almış ve esirlerin durumunun askerî komisyona havale edildiğini söylemiş ve esirlerle ilgili hükmün bu görüşmelerde tartışılmaması gerektiğini hatırlatmıştır⁵⁰. 10 Ocak 1923 günü yapılan oturumdaki konuşmalar 20 sayılı tutanakta yerini almıştır. Bu tutanakta sivil esirler, savaş esirleri ve nüfus mübadelesi meselesi yer almaktadır. Bu oturumda Anadolu'dan Yunanistan'a götürülmüş sivil esirlerin behemehal geri gönderilmesi kararlaştırılmış; ancak bu geri dönüşün ne kadar zamanda yapılacağı kararlaştırılamamıştır. Yunan delegasyonu, Türklerin de elinde sivil esirlerin olduğunun altını çizmiş ve karşılıklı iade konusunda anlaşmaya varılmıştır. Daha sonra komisyon savaş esirlerinin mübadelesi konusuna eğilmiştir. Savaş esirlerinin değişimi konusunda şu sonuca varılmıştır: Yunanistan'dan İzmir'e Türk savaş esirlerini getiren gemi Yunanistan'a dönerken aynı sayıda Yunan savaş esirini beraberinde götürecektir. Bu süreç Uluslararası Kızılhaç Komisyonu heyeti tarafından takip edilecektir. Geriye kalan Yunan savaş esirleri barış antlaşması imzalandıktan sonra Yunanistan'a iade edilecektir⁵¹. Ancak İsmet Paşa sunulan raporun Türk heyeti için çözülmemiş sorunların çözülmüş gibi gösterildiğini ve başka sorunlarla da alakalı olarak yanlışlar yapıldığını söylemiştir. Komisyon raporunda geçen Yunanistan'da bu iki kategoriye giren aşağı yukarı 4.000 Türk'ün bulunduğu söylenirken, İsmet Paşa Hilâl-i Ahmer aracılığıyla elde edilen sayının sadece siviller için 9.857 kişi olduğunu ifade etmiştir⁵². İsmet Paşa, Türkiye'nin elinde sivil rehine olmadığını, bu durumun Yunan heyetinin de alt-komisyonunda bu konuda hiçbir bilgilerinin bulunmadığını söylediklerini belirtmiştir⁵³. İsmet Paşa, Türk savaş esirlerine eşit sayıda

---

⁵⁰ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 300. Tutanaklarda alt-komisyonun 16 toplantı yaptığı da ayrıca belirtilmektedir.

⁵¹ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 322. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 371.

⁵² Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 330.

⁵³ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 330. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 408. Ankara hükümetinin elinde de sivil esirler vardır.

Yunan savaş esirinin iadesinin ancak Türk savaş esirlerinin ve sivil esirlerin tam sayısının belirlenip hepsinin Türkiye'ye iadesinden sonra mümkün olabileceğini, yani aynı gemi üzerinden yürütülecek savaş esirleri mübadelesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. İsmet Paşa'nın ısrarlı tutumu sonrasında “geri verilen Türk esirlerine eşit sayıda Yunan esirin iadesinden sonra, Türkiye'de kalacak Yunan esirleri, barış yapıldıktan sonra gönderilecektir.” sonucuna varılmıştır⁵⁴. İsmet Paşa, savaş esirleri mübadelesinin umumi mübadeleden farklı ve daha acil bir mesele olduğunun altını çizmiştir. Konuşmanın sonunda Lord Curzon mübadelenin gecikmeden yapılacağını umduğunu söylemekle yetinmiştir⁵⁵. Venizelos ise mübadelenin ne zaman yapılacağını kararlaştırılmasını talep etmiş, sivil esirlerin mübadelesinin ancak savaş esirlerinin mübadelesinden sonra gerçekleşebileceğinin altını çizmiştir⁵⁶. Bu toplantıdan çıkan kararlar üzerine İsmet Paşa, Heyet-i Vekîle Riyâseti'ne bir telgraf daha göndermiştir.

*“Bizdeki Yunan esirlerinin listelerini tertîb edip Hilâl-i Ahmer vâsıtası ile Yunan hükümetine vermek lâzımdır. Fakat işbu liste gönderilmeden Yunan hükümetinden, nezdinde bulunan esirlerimizin listesini istemek icâb eder. Telgrafımın vüsûlünde hemen bu sûretle teşebbüsât-ı resmîyeye tevessül buyurulması mercûdur.”*⁵⁷

15 Ocak'ta Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta esir mübadelesinin ne zaman başlayacağını sormuştur. İsmet Paşa'nın 16 Ocak'ta verdiği cevapta mübadele anlaşmasının dört gün içinde imzalanacağı, iki hafta içinde Türk esirlerin teslim edileceği yer almıştır. Ancak anlaşmanın imzalanması ileri bir tarihe ertelenmiştir⁵⁸. Görüleceği üzere, *Hilâl-i Ahmer* yazılarının beyanları ve *Lozan Telgrafları* ve *Lozan Tutanakları* Türk tarafının iddialarıyla tutarlılık göstermektedir. Konferans devam ederken *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* Yunanistan'daki

⁵⁴ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 331.

⁵⁵ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 332.

⁵⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 333. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 413.

⁵⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1, s. 374; Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 374.

⁵⁸ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 386. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 395-396.

Türk esirlerin durumu hakkında bilgi vermeye devam etmiştir. 17. sayıda Yunanistan'daki Liossa esir kampından kaçan Esendere köyünden sivil Himmet bin Ali garnizondaki durum hakkında Hilâl-i Ahmer memurlarını bilgilendirmiş, alınan bilgilere göre de Liossa Garnizonunu ziyaret edecek olan Bayan Billings'e bazı ricalarda bulunmuştur. İlerleyen sayfalarda Schatzmann'ın yeniden Yunanistan'daki Türk esirlerin durumunu tetkik için yola çıkacağı haber verilmiştir⁵⁹. Telgraflara bakıldığında anlaşılacağı üzere, geçmiş dönem Schatzmann'ın raporu Türk tarafı için hayati öneme sahiptir. Bugüne kadar karşı taraftan uzun süre sağlıklı bilgi alınamamış, Schatzmann raporu sayesinde Türk tarafı en azından sayılar hakkında bir fikir sahibi olmuştur. Yunan Kızılhaç'ının verdiği listelere göre, sivil esirlerin sayısı açıklığa kavuşmuştur. Buna göre, Milos'da 2.300, Liossa'da 50, Girit'te 427, Godi'de 122, alay deposunda 712 ve muhtelif yerlerde 40 kişi mevcut olduğu belirtilmiştir⁶⁰. Bu arada Ankara hükümeti adına Rauf Bey 21 Ocak tarihindeki telgrafında Anadolu'daki Yunan esirlerin mübadelesi için İzmir'e doğru yola çıkarılacağını haber vermiştir⁶¹. 24 Ocak tarihinde İsmet Paşa tarafından Heyet-i Vekile'ye gönderilen telgrafta önce Türk esirlerin teslim alınacağı tekrarlanmıştır⁶². 26 Ocak tarihinde ise Rauf Bey tüm esirlerin sekiz gün içinde mübadelesinin yapılacağı şehre getirileceğini bildirmiştir⁶³. Anlaşıldığı üzere, Ankara hükümeti sürecin en başından beri bir ideal olan Lahey Sözleşmesi'ne uymaya azamî gayret göstermiş ve bu durum mübadele sürecine Yunan tarafından daha hazırlıklı olduğunu göstermiştir.

Savaş esirlerinin ve sivil esirlerin mübadelesi sorunu 27 Ocak 1923 oturumunda tekrar gündeme gelmiş ve 23. tutanakta konuyla ilgili

⁵⁹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 399. Daha sonra Kızılhaç'ın esirleri teftiş etmekten vazgeçildiği İsmet Paşa tarafından bildirilmiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 488-489.

⁶⁰ "Yunanistan'daki Esirlerimiz", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 593-594; "Mösyö Schatzmann," *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 595; "Yunanistan'daki Sivil Üserâmızın Listeleri", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 595. Ayrıca Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 437-438. Toplam sivil esir sayısı 10.742'ye ulaşmış bulunuyor.

⁶¹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 417.

⁶² Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 433-434.

⁶³ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 443-444.

konuşmalar kayıtlara geçmiştir. Bu oturum başlamadan önce savaş esirlerinin mübadelesiyle alakalı Yunanistan ile Türkiye arasında bir anlaşma tasarısı taraflara verilmiştir⁶⁴. Bahsedilen anlaşmanın hemen yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Montagna, Uluslararası Kızılhaç Örgütünün esirlerin mübadelesini denetleme görevine imzalar atıldıktan hemen sonra başlayacağını duyurmuştur⁶⁵. İsmet Paşa, söz konusu anlaşmanın süregiden oturumda imzalanmasını talep etmiştir. Ancak Montagna anlaşmanın birtakım maddî sebeplerden ötürü hemen imzalanamayacağını, ancak 30 Ocak tarihinde imzalanabileceğini belirtmiştir⁶⁶.

Sözleşme metninin içeriği şu şekilde özetlenebilir: Türk sivil esirler antlaşma imzalandıktan en fazla 15 gün içinde Türkiye'ye geri verilecek, tümü toplu olarak bir defada İzmir'e götürülecektir. Bu süreçten sonra Türkiye'de rütbede mütekabiliyet esasına göre savaş esirleri takas edilecektir. Bu süreçte Türk ve Yunan hükümetinin çizelgeleri esas alınacaktır. Türkiye'de kalan Yunan savaş esirleri antlaşma imzalandıktan sonra geri gönderilecektir. Savaş esirleriyle sivil esirler buldukları mahalde suç işlemiş olsalar dahi karşı tarafa teslim edilecektir. Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış devletlerin uyruğuna tâbi kimseler, Kızılhaç'ta görev alan üç temsilci, Türk ve Yunan hükümetlerinden birer temsilci, öngörülen şartlar içinde savaş esirlerinin ve sivil esirlerin verilmesine refakat edecektir⁶⁷. Bu sözleşme imzalandıktan sonra Lozan Konferansı'na bir süre sonra ara verilmiştir; ancak sivil ve asker savaş esirlerinin mübadelesinde yol alınmaya başladığını *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'ndan edindiğimiz bilgilerle söyleyebiliriz.

Şubat ayına gelindiğinde 18. sayısına ulaşan dergi, ilk sayfalarında Yunanistan'ın takriben 600 Türk esiri denize atmış ve 80 Türk esiri de bir mağaraya götürerek mağaranın kapısını kapattığı haberini vermiştir. Bu olayı haber veren kişi ise İsviçreli mühendis Oskar

⁶⁴ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 1-2.

⁶⁵ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 3.

⁶⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 4.

⁶⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 12-16. "Sivil mevkufinin iadesi ile üserâ-yı harbin mübadelesine dair itilafname". Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 467-468.

Lusiknan'dır. Bu tanıklığa yer verdikten sonra yazı heyeti zaferden sonraki asker ve sivil esir sayılarını vererek Yunan hükümetine ve Kızılhaç'ına esir listelerinin hepsini yollama çağrısında bulunmuştur. Yunan hükümeti tarafından açıklanan esirlerin sayısı 510'u zabit, 6.002 asker; 318 kim olduklarına dair bilgi verilmeyen, bu yüzden sivil addedilen kişiler; 2.343 Trakya sivil ahalisinden kişi; toplam 9.173 kişidir. Yunanların Anadolu'dan cebren götürdükleri kişilerin sayısı ise 10.742'dir. Trakya'dan götürülenlerin sayısı ise 5.000'e yakındır. Batı Anadolu'dan götürülen kişilerin isimlerine ve nerede bulduklarına dair Yunan hükümeti bilgi vermemiştir. Yunanistan'da isimleri bildirilmeyen esirlerin sayısı ise 13.076 kişi olarak tahmin edilmektedir. Bu yüzden Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti, Yunanlar esirlere ilişkin listelerin tamamını göndermeden Ankara hükümeti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de Yunan esirlere ilişkin listeleri göndermeyecektir. Ayrıca dört aydan beri Korfu adasında bulunan 900 sivil esirin gıdaları sadece kuru ekmek olduğundan üç ayda doksan kişinin öldüğü anlaşılmıştır. Yine aynı sayıda Lozan'da Türk ve Yunan delegeleri arasında bir anlaşma akdolunduğu; buna göre, Türkiye ve Yunanistan'da bulunan sivil esirlerle Türk savaş esirlerinin ve bu savaş esirlerinin sayısına mukabil Yunan esirin mübadelesine karar verildiği belirtilmiştir. Mübadele, İzmir havalisindeki Urla'da ve İstanbul'da gerçekleştirilecektir. Mübadele Türk ve Yunan temsilcileri aracılığıyla yapılacak ve bu işe Uluslararası Kızılhaç Örgütü ile Cemiyet-i Akvâm İstanbul temsilcisi Burnier ve Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve Etfâle Mu'âvenet İttihâdı temsilcilerinden Guénod da iştirak edecektir. Bu mübadele işlerinde İzmir'de Hilâl-i Ahmer'i temsil edecek kişi, Hilâl-i Ahmer Ankara temsilciliğinden Doktor Ömer Lütfi Bey'dir. Ömer Lütfi Bey'in Guénod ile beraber İzmir'e hareket ettiği haberi de bu sayıya eklenmiştir. Burnier İstanbul'da ve Karadeniz'de mübadeleyi idare edecektir. Uluslararası Kızılhaç Örgütü baş temsilcisi Miralay Wildbolz ve Doktor Page ile Doktor Lindsjoe'nin Atina'ya geldikleri İstanbul temsilciliğine gelen bir telgraftan anlaşılmıştır. Yunan Kızılhaç delegesi Kottakis ve Hilâl-i Ahmer'in delegesi ise Muzaffer Bey'dir. Bundan başka Yunanistan'da bulunan Schatzmann dahi mübadele işlerine iştirak edeceği haberi de bu sayının sayfalarına eklenmiştir⁶⁸. 19. sayıda Ali

⁶⁸ “Yunanistan'daki Esirlerimizin Vaz'iyet-i Elîmesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 18 (28 Cemâziyel âhir 1341 / 15 Şubat 1339 [1923]), s. 626-627; “Üserâ Mübâdelesî”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 18 (28 Cemâziyelâhir 1341 / 15 Şubat 1339 [1923]), s. 628-629.

Muzaffer Bey Atina'ya vardığında Yunan hükümetinin sivil esirlerin listesi hakkında ihtilaf bulunduğu için Lozan Konferansı Kâtib-i Umumiliği'nden kesin bilgi alınana kadar beklenacağı söylenmiştir. Bu durum mübadelenin bir müddet ertelenmesine sebep olmuştur. Ali Muzaffer Bey telgrafla Türk sivil esirlerinin Yunanistan'dan gemilerle İzmir'e ve İstanbul'a hareket ettiklerini; tahminen 340 zabıt ve 9.700 neferin aynı miktar Yunan esiriyle mübadele edilmek üzere İzmir'e harekete geçmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Hilâl-i Ahmer heyeti esirlerin 27 ve 28 Şubat tarihlerinde hareket etmesini beklerken Atina'daki Mübadele Üserâ Heyeti Reisi İsviçreli Miralay Wildbolz, telgrafla Yunan hükümeti tarafından esirleri taşıyan vapurun hareket etmesine engel olunduğunu ve durumdan milli hükümetin haberdar edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hilâl-i Ahmer durumu hem Ankara hükümetine hem de Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne bildirmiştir. 5 Mart'a gelindiğinde İsviçreli Miralay Wildbolz Yunan hükümetinin esir mübadelesinin kesintiye uğramasında ısrarcı olduğunu bildirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti Hâriciye Vekâleti Dersaadet temsilcisi Doktor Adnan Bey 6 Mart'ta Fransız, İngiliz, İtalyan fevkalâde komiserlerini ziyaret ederek kendilerini esir mübadelesi hakkında Yunan hükümetinin yaptığı hukuksuzluklardan haberdar etmiştir, sonunda Yunan hükümeti esir mübadelesinin başlatılacağını duyurmuştur⁶⁹. 20. sayıda 975 sivil esir Propontis vapuruyla 23 Mart'ta, 938 sivil esir Thetis vapuru ise 24 Mart'ta Tuzla Tahaffuzhânesine vardığı bildirilmiştir. İstanbul'a gelen esirler Trakyalılardan ibaret olup bunların çoğu İzmir'in geri alınışından sonra Yunanlar tarafından rehine olarak Yunanistan'ın Milos adasına nakledilmiş ve orada alıkonmuş kişilerdir. İzmir'e gelen sivil esirlerin sayısı ise yazıda tahsis edilen yatak sayısından anlaşılacağı üzere 338 kişidir. Batı Trakyalı 273 esir, Doğu Trakyalı esirlerle birlikte Edirne'ye sevk edilmiştir. 270 sivil esir daha sonra Fethiye vapuruyla İstanbul'a gelmiş ve memleketlerine gönderilmiştir. Savaş esirleri ise 26 malûl zabıt ile 7.027 esir askeri taşıyan altı vapur geçen 31 Mart'ta Klazomen Tahaffuzhânesine ulaşmış ve gerekli işlemler yapılmıştır. Atina'daki Üserâ Mübadele Komisyonu, başlarında İsviçreli Miralay Wildbolz, esirlerle beraber İzmir'e gelmiştir. Komisyon, iade edilecek Yunan esirlerinin mübadele muamelesine nezaret etmiştir. 2 Nisan'da,

---

⁶⁹ "Hilâl-i Ahmer Havâdisi: Üserâ Mübâdelesi", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 19 (27 Receb 1341 / 15 Mart 1339 [1923]), s. 689-693.

587 savaş esiri askeri taşıyan yedinci vapur; 5 Nisan'da 251'i zabit, 930 kişiyi taşıyan sekizinci vapur Klazomen'e gelmiş ve gerekli olan işlemler ifa edilmiştir. Klazomen'e gelen esirlerin bir kısmını da Karadeniz ve Marmara ahalişi teşkil etmiş, İstanbul Kumandanlığı tarafından bu esirleri almak üzere İzmir'e gönderilen Seyr-i Sefâin'in *Bahr-ı Cedid* vapuru bu kez 1.200 esiri alarak Tuzla'ya getirmiştir. *Gülnehâl*, *Ümid*, *Gülcemâl* vapurları aynı havalinin esirlerini almak üzere İzmir'e gidip gelmiştir. Hilâl-i Ahmer bu esirlerin iaşelerini karşılamıştır. Aynı sayıda Lozan'da tartışılan ve kabul edilen genel affa ilişkin sözleşme işleme konarak ve sivil esirlerden siyasi tutuklu olarak bulunan 55 kişinin iadesi için gereğinin yapılması Uluslararası Kızılhaç Komisyonu delegeşi Miralay Wildbolz'a bir telgrafla rica edilmiştir⁷⁰. 21. sayıda 15 Nisan 1923 akşamına kadar gelen esirlerin sayısı tablo şeklinde verilmiştir. Sivil (kadınlar ve çocuklar dâhil) gelen kişi sayısı 1661, sivil (askerî kafilerle beraber gelen) 142, sivil (harp esiri sayılabilecek olanların sayısı) 25, son kafilerle gelen sivil sayısı 359 ve toplam olarak gelen esir sayısı 2.187 olmuştur. Zabit sayısı 323, askerî tabip ve eczacı sayısı 6; toplam 329 kişidir. Nefer sayısı 9.690, malûl asker sayısı 76; toplam 9.766 kişidir. Türk hükümeti tarafından Yunan tarafına iade edilen sivil (kadınlar ve çocuklar dâhil) 323, zabit sayısı 323, askerî tabip ve eczacı sayısı 25, askerî papaz sayısı 2, malûl zabit 3; toplam sayısı 353'tür. Savaş esiri olarak iade edilenlerin sayısı askerlerden 9.690, malûl durumda olan askerler 395; toplam 10.085 olmuştur. Ayrıca geçen sayıda siyasi suçlu addedilen 55 sivil esirin serbest bırakıldığı ve yakında memleket topraklarına gelecekleri belirtilmiştir. İlerleyen sayfalarda Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün Esir Mübadele Komisyonu'na Hilâl-i Ahmer tarafından tebliğ edilen problemlere yer verilmiştir. Buna göre, isimleri ve Yunanistan'daki tutukluluk yerleri açık olmasına rağmen henüz gelmemiş binden fazla sivil esir cetveli, Yunanistan'ın muhtelif garnizonlarında grup halinde yaşayan 2.100'ü aşan sivil esirin cetveli, akıbeti meçhul olup Yunanistan'ın neresinde olduğu bilinmeyen yüzü aşkın sivil esirin cetveli haklarında tahkikat yapılması ve bir an evvel memleketlerine iadelerinin sağlanması ricası söz konusudur. Hilâl-i Ahmer bu bilgilere, esaretten gelen asker ve sivil esirler aracılığıyla ve

⁷⁰ "Üserâ Mübâdelesi", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 20 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]); s. 743-748; "İzmir'e Gelen Sivil Üserâ", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 20 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 748-751.

gazetelerde çıkan ilanlara verilen cevaplar sayesinde ulaşmıştır. Bu arada Esir Mübadelesi Heyeti Reîsi Miralay Wildbolz ve üyelerden Doktor Lindsjoe 5 Mayıs'ta Avrupa'ya, Doktor Page ise Atina'ya hareket etmiştir. Doktor Page, Yunanistan'da kalan Türk esirlerle alakalı işlerle meşgul olacaktır. 13 Mayıs tarihli Doktor Page'ten alınan telgrafa göre, Yunanistan'ın muhtelif mahallerinde bulunan ve miktarı iki bine yakın sivil ve asker Türk esirin Pire'den 14 Mayıs sabahı hareket edeceği bildirilmiştir⁷¹.

Tüm bu olaylar cereyan ederken ara verilen Lozan Barış Konferansı 23 Nisan 1923'te yeniden başlamıştır. Konferans başladığında vazgeçilen Yunan üserâ garnizonlarını ziyaret konusu yeniden gündeme gelmiştir. Rauf Bey'den İsmet Paşa'ya gönderilen 24 Nisan tarihli telgrafta ziyaret konusunun Fevzi Paşa'ya bildirildiği, bu istek konusunda geri dönüş sağlanacağı aktarılmıştır⁷². Lozan tutanaklarında ise bu konuda bilgi bulunmamaktadır. 26 Nisan'da İsmet Paşa bu talebi tekrarlamış, Kızılhaç'a Türk hükümetinin esirlere gıda, libas ve maaş hususunda daha iyi muamele edilmesini arz etmiş ve 400 kişi hakkında bilgi talebi olduğunu bildirmiştir⁷³. 3 Mayıs tarihinde Rauf Bey tarafından İsmet Paşa'ya gönderilen telgrafta o vakte kadar dönen ve sayıları *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* aracılığıyla doğrulanan esir sayıları verilmiştir. Ancak yine hâlâ Yunanistan'ın muhtelif yerlerinde sivil esirlerin kaldığı, genel affa rağmen hâlâ sivillerin hapistede bulunduğu bildirilmiştir ve bu insanların iadesi için gereken girişimde bulunulması rica edilmiştir⁷⁴. 11 Mayıs günü İsmet Paşa tarafından Başbakanlık makamına gönderilen telgrafta, Paşa, İtilaf Devletlerinden kendisine nota verildiğini, iade edilen Yunan esirlerden Türk tutumları hakkında şikâyetler alındığını, hâlâ Türkiye'deki Yunan esirlerin kıyılarda toplanması gerektiğini, böylece Kızılhaç'ın esir mübadelesine daha kolay

---

⁷¹ “Hilâl-i Ahmer Havâdisatı: Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 786-787; “Mübâdele-i Üserâ Komisyonu'nun İstanbul'daki Fa'âliyeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 790; “Mübâdele-i Üserâ Heyetinin Azîmeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 791; “İki Bin Esîrimiz Geliyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 791.

⁷² Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 213.

⁷³ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 224-225.

⁷⁴ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 261-262.

yardımcı olabileceğini beyan ettiklerini ve notaya gereken cevabın verilmesi gereğini iletmıştır⁷⁵. 14 Mayıs 1923 tarihinde sağlık işlerine ilişkin hükümlerin görüşüldüğü toplantıda sivil esirler ve savaş esirlerinin iadesinde önemli katkıları bulunan Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne İtilaf Devletlerinin temsilcileri ve Türk heyetinin başkanı olarak İsmet Paşa teşekkürlerini sunmuştur⁷⁶. Kızılhaç komitesi Türkiye ve Yunanistan'a Albay Wildboz başkanlığında bir komisyon görevlendirmiştir. Bu konuşmaların yanında tam yetkili temsilci Caclamanos, Yunan savaş esirlerinin daha fazla beklemeden Yunanistan'a iadesini tekrar talep etmiştir; ancak General Pelle oturumun konusunun bu olmadığına dair uyarıda bulunarak konuyu kapatmıştır⁷⁷. 20 Mayıs 1923'te Rauf Bey'den gelen telgrafa göre, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Riyaseti'nce Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin üserâ garnizonlarını teftiş etme talebinin kabul edildiğini bildirmiştir. Böylece iddiaların asılsız olduğu görülecektir; ancak Yunan esirlerin sahil bölgelerinde şu an toplanılması için durum müsait değildir⁷⁸. 9 Haziran'da gönderilen telgrafta Türkiye'deki Yunan esirlerin 361 subay ve 4897 erden ibaret olduğu bildirilmiştir⁷⁹. 14 Haziran'da Rauf Bey tarafından gönderilen telgrafta *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* aracılığıyla izi sürülebilen Yunanistan'dan gelen Türk esirlerin sayısı belirtilmiş ve geride kalan 900-1.000 kadar Türk esir iade edilmeden Yunan savaş esirlerinin iade edilemeyeceği hususunun altı çizilmiştir⁸⁰. 19 Haziran'da İsmet Paşa, Venizelos ile görüşmüş, Venizelos'un tüm esirlerin iadesinin gerçekleştiğini söylediğini belirtmiştir⁸¹. İsmet Paşa 24 Haziran'da gönderdiği bir başka telgrafta, esir mübadelesi için kurulan Uluslararası Kızılhaç Komisyonu'nun konferanstaki görevini tamamladığını bildirdiğini Ankara hükümetine haber vermiştir; ancak aşağıda görüleceği üzere, aynı tarihlerde Anadolu'da üserâ garnizonlarını teftiş için başka bir heyet bulunmaktadır⁸².

---

⁷⁵ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 297-298.

⁷⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 6, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 257.

⁷⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 6, s. 257.

⁷⁸ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 326-327.

⁷⁹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 419.

⁸⁰ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 441-442.

⁸¹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 459.

⁸² Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 488-489.

22. sayıda, 17 Mayıs tarihli telgraftan anlaşıldığı üzere, Klazomen'e 683 esir ulaşmış; karantina süreci bittikten sonra İzmir'e nakledildikleri bildirilmiştir. 14 Haziran'da Hermes vapuru ve Doktor Page'in refakatiyle 830 sivil esirin Klazomen Tahaffuzhânesine vardıkları, İzmir delegesi Doktor Ömer Lütfi Bey'den alınan bir telgraftan anlaşılmıştır. Ancak derginin bir önceki sayısından hatırlanacağı üzere, birçok sivil esir hâlâ Yunanistan'da bulunmaktadır⁸³. Doktor Ömer Lütfi Bey'den gelen telgrafta, Uluslararası Kızılhaç temsilcilerinden olup esir mübadelesine nezaret eden Doktor Page'in Atina'da kalan Türk esirleri kurtarmak için 29 Haziran'da Midilli'ye gittiği ve oradaki vazifesini tamamlar tamamlamaz Atina'ya gideceği bildirilmiştir. Uluslararası Kızılhaç İstanbul daimi temsilcisi Burnier ve delege Burckhardt, Anadolu'daki Yunan esirleri teftiş etmek üzere Hilâl-i Ahmer Üserâ Şubesi Müdürü Safvet Şav Bey refakatiyle 23 Haziran günü Bandırma yoluyla Anadolu'ya gitmiştir⁸⁴. Bu arada Rauf Bey'den 7 Temmuz günü alınan telgrafa göre, Yunanistan'da 5081 kadar esirin bulunduğu ve bu esirlerin durumunu tetkik için bir heyet gönderilmesinin talep edilmesi istenmiştir⁸⁵. 16 Temmuz'da İsmet Paşa tarafından verilen cevapta bu talebin kabul edildiği söylenmiştir⁸⁶. Ancak 23 Temmuz'da Lozan Barış Antlaşması imzalanmış ve savaş esirleri ve sivil esirlerle ilgili telgraflar sona ermiştir. *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nın 24. sayısında Anadolu'daki esirleri ziyaret ve teftiş sonrasında Türkiye'den ayrılan Uluslararası Kızılhaç Örgütü temsilcilerinden Burnier ve Doktor Charles Burckhardt'ın teftişlerinden fevkalade iyi bir intibayla ayrıldıkları yazmaktadır. İkili, denetim yaptıkları yerlerdeki esirleri memnun gördüklerini ve onlara fevkalade insanca mukabele edildiğini, Kayseri'de esir bir Yunan yüzbaşısının da Türklere karşı minnettar olduğunu dile getirdiğine şahit olduklarını ve Yunanların Anadolu'da yaptığı müthiş

---

⁸³ “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 22 (29 Şevvâl 1341 / 15 Haziran 1339 [1923]), s. 833-834.

⁸⁴ “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 23 (30 Zilka'de 1341 / 15 Temmuz 1339 [1923]), s. 872; “Yunan Esirlerini Teftiş”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 23 (30 Zilka'de 1341/15 Temmuz 1339 [1923]), s. 872. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 399. Burckhardt'ın Ankara'ya gelmesi için gerekli izin verilmesi talebi Rauf Bey'e bildirilmiştir. 19 Haziran'da gelmelerine izin verildiği İsmet Paşa'ya bildirilmiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 458.

⁸⁵ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 526-527.

⁸⁶ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 577-578.

tahribata rağmen esirlere Türkler tarafından yapılan bu muamelenin pek yüksek bir ruha yakışacağını beyan etmiştir. Daha sonra İzmir’de teftişlerde bulunan ekip İstanbul’a geldikten sonra İsviçre’ye dönmüştür⁸⁷. Mecmuanın 25. sayısında Anadolu’da Yunan esirlerin durumu hakkındaki raporun yayınlanacağı bildirilmiştir. Ayrıca Yunan esir generallerle zabitleri son kabile olarak Spiraea ve Daphine vapurlarına 21 Ağustos 1923 tarihinde bindirilmiş, bu suretle Yunan savaş esirlerinin iadesi son bulmuştur⁸⁸. Mecmuanın 26. sayısına gelindiğinde, Charles Burckhardt ve Georges Burnier’nin raporu kamuoyuna sunulmuştur. Bu raporda Ankara, Yahşihan, Talas, Afyonkarahisar, Kömürler, Adana, Konya, Uşak, Gönen, Alaşehir/İzmir üserâ garnizonlarına yer verilmiştir. Bu raporda kamplarda bulunan esir sayıları, esirlerin barınma mekânları, sağlık durumu, çalışıyor ise çalışma koşulları, maaş ödemeleri gibi konular kayda geçirilmiştir. Esirlerin barınma yerleri muntazam olarak değerlendirilmiştir. Bulaşıcı hastalığa yakalanmış olanlar Türklerle birlikte tedavi edilmektedir, o sıralarda Türkiye’de sıtma yaygındır ve hastanede yatan Yunan esirler sıtma ve dizanteriden mustarıptır, ancak işelerinde bir sıkıntı yoktur. Bunların dışında, örneğin Ankara’da ziyaret edilen üserâ garnizonunda esirlere maaş ödenmediği tespit edilmiştir, ancak Türk askeri de aynı durumdadır. Talas’ta ise esirlere maaş verilirken zabitler maaşlarını almamaktadır⁸⁹. 28. sayıda yer alan yazılara göre ise Yunanistan’da Hilâl-i Ahmer Murahhası Doktor Ömer Lütfi Bey’in sayesinde ortaya çıkan 37 esir ve yedi mülteci *Erşelagos* vapuruyla İzmir’e ulaşmış, İzmir’de toplanmış olan 2.400’e yakın sivil Yunan esiri aynı vapurla Yunanistan’a gönderilmiştir⁹⁰. Verilen bu bilgilerden sonra savaş esirleri ve sivil esirler konusu *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*’nın gündeminden çıkmıştır.

⁸⁷ “Yunan Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 24 (2 Muharrem 1342 / 15 Ağustos 1339 [1923]), s. 470; “Mösyö Burckhardt’ın Avdeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 24 (2 Muharrem 1342 / 15 Ağustos 1339 [1923]), s. 475.

⁸⁸ “Üserâ-yı Harbiyeyi Teftiş”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 25 (4 Safer 1342 / 15 Eylül 1339 [1923]), s. 957; “Esir Generaller”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 25 (4 Safer 1342 / 15 Eylül 1339 [1923]), s. 957. Rauf Bey Kızılhaç heyetinin yaptığı tetkik sonucunda iddiaların asılsız olduğunun ortaya çıktığı da İsmet Paşa’ya bildirmiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 579-580.

⁸⁹ “Üserâ Karârgâhlarını Ziyâret”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 26 (4 Rebî’ulevvel 1342 / 15 Teşrîn-i evvel 1339 [1923]), s. 990-993.

⁹⁰ “İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezi Fa’âliyeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 28 (7 Cemâziyelevvel 1342 / 15 Kânûn-ı Evvel 1339 [1923]), s. 1098.

Sonuç Yerine

Savaş esirlerinin statüsüne ilişkin mesele 19. yüzyılın ortalarında Avrupa içi tartışmalarda hümanitaryen bir sorun olarak ele alınmış; giderek gelişip genişleyen insan haklarının, devletler hukukunun, uluslararası hukukun ve münhasıran savaş hukukunun önemli bir başlığına dönüşmüştür. Savaş esirlerinin can güvenliğinin sağlanması, temel ihtiyaçlarının giderilmesi, şartlar imkân tanıdığıında ülkesine iadesi gibi meseleler uluslararası sözleşmelerde ve antlaşmalarda yerini almıştır. Bir ideal olarak görülebilecek olan Lahey Sözleşmesi savaş esirlerinin can ve mal güvenliğini teminat altına almıştır. Askerî bakımdan gerileyen bir devlet olarak hukuka daha çok tutunan Osmanlı İmparatorluğu 1899 Lahey Sözleşmesi'ni imzalamış olmasına ve her konuda öncelikle gelişen uluslararası hukuk sistemine müracaat etmeyi yeğlemesine rağmen, 20. yüzyılın başlarından itibaren topraklarına göz dikilmiş ve 1908'den itibaren sürekli toprak, nüfus ve savaş kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşında Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile İttifak Devletlerini oluşturan Türk imparatorluğu, ilerleyen savaş teknolojileri ve yaşanan yıkımdaki büyümeye paralel olarak gelişen savaş hukukuna riayete özen göstermiştir. 1915 tarihli Üserâ Talimâtname 1907 Lahey Sözleşmesi'nin koyduğu hükümleri, Cenevre Sözleşmeleriyle temellendirilen ilkeleri dikkatle uygulamaya çalışarak hem insanın doğal haklarına saygı duyduğunu göstermiş hem de Avrupa ahengi içerisinde uluslararası hukuka saygılı olduğunu göstermiştir. Benzer bir durum, 1918 sonrasındaki işgal politikalarına karşı gelişen Türk Millî Mücadelesi ve onun 1920'de ortaya çıkardığı Ankara hükûmeti için de geçerliliğini korumuştur. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti uluslararası sözleşmelerin getirdiği yükümlülükleri uygulamaya çalışırken, İtilaf Devletleri güçleri ve hususen Yunanistan'dan oluşan hasım taraflar için bu ilkeler pek geçerli olmamıştır. Görüldüğü üzere, savaş esirleri ve sivil esirler meselesi Lozan Barış Konferansı öncesinde Ankara hükümetinin, Hilâl-i Ahmer'in önemle üzerinde durduğu konulardan biridir. Hilâl-i Ahmer, esir mübadelesi süreci başlamadan önce Yunan Kızılhaç'ı ve Uluslararası Kızılhaç nezdinde Yunan hükümetine esirlerin iadesi, esirlerin şartlarının iyileştirilmesi için girişimlerde bulunmuştur ve bu amaçla Türk-Müslüman kamuoyunu bilgilendirmiştir. Esirlerin durumunun iyileştirilmesi ve en sonunda mübadelesinin gerçekleşmesi Lozan Barış Konferansı'nda yapılan bir anlaşma ile mümkün olabilmektedir. Bu konu *Lozan Tutanakları*

ve *Lozan Telgrafları* aracılığıyla takip edilebilmektedir. Anlaşma sonrası esir mübadelesi süreci hızlanmış, kalan esirler için de daha iyi hayat standartları sunulmaya çalışılmıştır. Konferans tarafından esir mübadelesine Türk ve Yunan taraflarının yanı sıra Uluslararası Kızılhaç heyeti tarafından görevlendirilen temsilciler de eşlik etmiştir. Bu şekilde güvenli ve sistemli bir esir mübadelesinin gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur.

Modern Türk tarihi için hem toplumsal hafızada yer edinmiş binlerce acı insan hikâyesiyle dolu bu zor zamanlardan hem de askerî, ekonomik, diplomatik alanlarda verilen büyük mücadelelerden sonra kurulan Cumhuriyet rejimi, savaş hukuku kadar barış hukukuna da titizlik göstermiş ve 1821'den 1921'e dek 100 yıl boyunca büyüyen Yunan meselesini, Lozan'da ve sonrasında "Yurtta sulh, cihanda sulh" anlayışıyla bertaraf etmiştir. 100 yıllık çok kanlı bir Balkanlar'dan çıkış tecrübesinin ardından Türk-Yunan ilişkilerinin çok kısa süre içinde dostluk ve iş birliğine dönüşmesi büyük trajedilerden sonra başlıca teselli olmuştur.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Resmi Yayınlar / Official Publications

- MERAY, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001
- MERAY, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001
- MERAY, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 6, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Lozan Telgrafları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Lozan Telgrafları II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990

Kaynak Eserler / Primary Sources

- “Anadolu’daki Yunan Üserâsı İçin”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 3 (14 Rebî’ulevvel 1340 / 15 Teşrîn-i Sâni 1337 [1921])
- “Anadolu’daki Yunan Üserâsı İçin”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 280
- “Anadolu’daki Yunan Üserâsı ve Yunanistan’daki Türk Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 15 (25 Rebî’ulevvel sene 1341 / 15 Teşrîn-i Sâni sene 1338 [1922]), s. 522
- “Beynelmilel Salîb-i Ahmer Cem’iyeti, Biri Yunanistan’a, Diğeri Anadolu’ya İki Heyet Gönderiyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî’ulâhir 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 112
- “Beynelmilel Salîb-i Ahmer Heyeti Yunanistan’a ve Anadolu’ya Birer Heyet Gönderdi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 141
- “Doktor Roehrich Yunan Esirleri Hakkında Ne Diyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 6 (16 Cemâziyelâhir sene 1340 / 15 Şubat sene 1338 [1922]), s. 173-174
- “Doktor Schatzmann”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 7 (16 Receb sene 1340 / 15 Mart sene 1338 [1922]), s. 211
- “Doktor Roehrich’in Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 278
- “Esîr Generaller.” *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 25 (4 Safer 1342 / 15 Eylül 1339 [1923]), s. 957

- “Esîr Me’mûrîn-i Sıhhiyenin Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 6 (16 Cemâziyelâhir sene 1340 / 15 Şubat sene 1338 [1922]), s. 176
- “Esîr Me’mûrîn-i Sıhhiyemizin Avdeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 2 (13 Safer 1340/ 15 Teşrîn-i Evvel 1337 [1921])
- “Hilâl-i Ahmer Havâdisi: Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 19 (27 Receb 1341 / 15 Mart 1339 [1923]) s. 689-693
- “Hilâl-i Ahmer Havâdisâtı: Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 786-787
- “İzmir’e Gelen Sivil Üserâ”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 20 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 748-751
- “İki Bin Esîrimiz Geliyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 791
- “İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezi Fa’âliyeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 28 (7 Cemâziyelevvel 1342 / 15 Kânûn-ı Evvel 1339 [1923]), s. 1098
- “Mübâdele-i Üserâ Komisyonu’nun İstanbul’daki Fa’âliyeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21(27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 790
- “Mübâdele-i Üserâ Heyetinin Azîmeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 791
- “Schatzmann’ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 278.
- “Mösyö Schatzmann’ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 13 (22 Muharrem 1341 / 15 Eylül 1338 [1922])
- “Mösyö Schatzmann”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 595
- “Mösyö Burckhardt’ın Avdeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 24 (2 Muharrem 1342 / 15 Ağustos 1339 [1923]), s. 475
- “Yunanistan’daki Osmanlı Üserâsının Te’mîn-i Muhâberesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 2 (13 Safer 1340/ 15 Teşrîn-i Evvel 1337 [1921])
- “Yunanistan’daki Osmanlı Esîrlerinin Hâl-i Perîşânîsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 3 (14 Rebî’ulevvel sene 1340 / 15 Teşrîn-i Sâni 1337 [1921])
- “Yunanistan’da Türk ve Anadolu’da Yunan Üserâsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî’ulâhir 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 107
- “Yunanistan’daki Osmanlı Esîrlerinin Hâl-i Perîşânîsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî’ulâhir 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 107-108

- “Yunanistan’daki Türk ve Anadolu’daki Yunan Esîrlerinin Esâmî Cedvelleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 140-141
- “Yunanistan’daki Ma’lûl Üserâmızın İ’âdesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 142
- “Yunanistan’daki Osmanlı Sivil Esîrlerinin Perîşânlığı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 145
- “Yunanistan Cenevre’de ve Lahey’de Mün’akid Beynelmîlel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Ri’âyet Ediyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 272-274
- “Yunanistan’daki Üserâmız Hakkında Schatzmann’ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka’de 1340 / 15 Temmuz 1338 [1922]), s. 345-348
- “Yunanistan Cenevre’de ve Lahey’de Mün’akid Beynelmîlel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Ri’âyet Ediyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka’de 1340 / 15 Temmuz 1338 [1922]), s. 353
- “Yunanistan’dan Gelen Ma’lûl Üserâmız”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka’de 1340 / 15 Temmuz 1338 [1922]), s. 354
- “Yunanistan’daki Esîrlerimize Gönderilen Paranın Makbûzları”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 12 (19 Zilhicce 1340 / 15 Ağustos 1338 [1922]), s. 378
- “Yunanistan’daki Üserâmızın Listesi Meselesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 13 (22 Muharrem 1341 / 15 Eylül 1338 [1922]), s. 417-420
- “Yunanistan’da Bulunan Sivil Üserâmız”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 14 (22 Safer 1341 / 15 Teşrîn-i Evvel 1338 [1922]), s. 480
- “Yunanistan’daki Türk Üserâsının Esâmî Cedvellerinden Büyük Bir Kısım Nihâyet Gelebildi!”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 14 (22 Safer 1341 / 15 Teşrîn-i Evvel 1338 [1922]), s. 484
- “Yunanistan’daki Türk Üserâsının Esâmî Cedvellerinden İki Kısım Daha Geldi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 15 (25 Rebî’ulevvel sene 1341 / 15 Teşrîn-i Sâni sene 1338 [1922]), s. 523
- “Yunanistan’daki Türk Esîrleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 16 (10 Rebî’ulâhir 1341 / 15 Kânûn-ı Evvel 1338 [1922]), s. 559-560
- “Yunanistan’daki Esîrlerimiz”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 593-594

- “Yunanistan’daki Sivil Üserâmızın Listeleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 595
- “Yunanistan’daki Esirlerimizin Vaz’iyet-i Elîmesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 18 (28 Cemâziyelâhir 1341 / 15 Şubat 1339 [1923]), s. 626-627
- “Yunan Esirlerini Teftîş”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 23 (30 Zilka’de 1341/15 Temmuz 1339 [1923]), s. 872
- “Yunan Üserâsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 24 (2 Muharrem 1342 / 15 Ağustos 1339 [1923]), s. 470
- “Üserâmıza Elbise ve Kinin Gönderiliyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 12 (19 Zilhicce 1340 / 15 Ağustos 1338 [1922]), s. 380
- “Üserâ-yı Harbiyenin Tahliyesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 16 (10 Rebî’ulâhir 1341 / 15 Kânûn-ı Evvel 1338 [1922]), s. 562
- “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 18 (28 Cemâziyelâhir 1341 / 15 Şubat 1339 [1923]), s. 628-629
- “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 20 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 743-748
- “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 22 (29 Şevvâl 1341 / 15 Haziran 1339 [1923]), s. 833-834
- “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 23 (30 Zilka’de 1341/15 Temmuz 1339 [1923]), s. 872
- “Üserâ-yı Harbiyeyi Teftîş”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 25 (4 Safer 1342 / 15 Eylül 1339 [1923]), s. 957
- “Üserâ Karârgâhlarını Ziyâret”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 26 (4 Rebî’ulevvel 1342 / 15 Teşrîn-i evvel 1339 [1923]), s. 990-993

Araştırma ve İnceleme Eserleri / Secondary Sources

- ADA, Hüsnü, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1868-1911*, Timaş Akademi Yayınları, İstanbul 2021
- AKANDERE, Osman, “1923 Yılı Ortalarında Uluslararası Kızılhaç Komitesince Görevlendirilen Heyetin Anadolu’daki Teftiş Gezileri ve Hazırladıkları Rapor”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 53 (2000), c. 18, s. 443-469
- AKKOR, Mahmut, I. Dünya Savaşı’nda Anadolu’daki İngiliz Esirleri ve Esir Kampları, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya 2013

- ARSLAN KARABAĞ, Hacer, “Lozan Barış Antlaşması'nda Türk-Yunan Esir Değişimi ve Mezarlıklar Konusu”, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI 100. YIL*, Sentez Yayıncılık, Bursa 2023, s. 317-342
- GİLLESPİE, Alexander, *A History of the Laws of War: Volume I The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, Hart Publishing, Oxford and Portland 2011
- KUTLU, Cemil, I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 1997
- ORAN ARSLAN, Nebahat, I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 2003
- ÖZÇELİK, Mücahit, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013
- ÖZDEMİR, Ahmet, “Hukuk Dilinde Harp Esirleri”, *Atatürk Yolu*, Sayı 7 (1991), c. 2, s. 573-577
- ÖZDEMİR, Ahmet, “Millî Mücadelede Üserâ Taburları”, *Atatürk Yolu*, Sayı 5 (Mayıs 1990), c. 2, s. 129-150
- ÖZDEMİR, Ahmet, “Millî Mücadelede Yunan Harp Esirleri”, *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı 34 (Şubat 1993)
- ÖZDEMİR, Ahmet, “Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri”, *Atatürk Yolu*, Sayı 6 (1990), c. 2, s. 321-333
- SCOTT, James Brown, *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907, Tables of Signatures, Ratifications and Adhesions of Various Powers, and Texts of Reservations*, Oxford University Press, Newyork 1915
- TAŞKIRAN, Cemalettin, *Ana Ben Ölmedim: Birinci Dünya Savaşında Türk Esirleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017
- TAŞKIRAN, Cemalettin, *Milli Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler (1919-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018
- TEMEL, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında 1907 Tarihli Lahey Sözleşmelerine Aykırı Davranan İtilaf Devletlerine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Bazı Önlemler”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10 (2003), s. 147-167

UCA, Alaattin, “1915 Yılında Yayımlanan Bir Üsera Talimatnamesi ve Düşündürdükleri”, *Atatürk Dergisi*, Sayı 3 (2003), s. 169-184

URAL, Selçuk, “Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38 (2006), s. 187-210.

İnternet Kaynakları

“The Hague Convention”, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (Erişim tarihi: 14 Mayıs 2023)

Extended Summary

This study focuses on the subject of prisoners of war, the only problem resolved in the first half of the Lausanne Peace Conference. In the article, the status of prisoners of war during and after the First World War and the Turkish War of Independence is traced through the Journal of Hilâl-i Ahmer, an important source on the period, along with the developments in both the Armistice and the Turkish National Struggle periods. The discussions on the exchange of prisoners of war during the Lausanne Peace Conference are analyzed through the Lausanne Peace Conference Records and Documents prepared by Seha L. Meray and the Lausanne Telegrams documented by Bilal Şimşir, while the course of the process in the field is followed through the eyes of the Journal of Hilâl-i Ahmer. The article concludes with a brief assessment of the Turkish approach to the law of war and prisoners' rights from the Ottoman Empire to the National Assembly that established the Republic.

The first part of the article discusses the status of prisoners of war in international law. Then, the Üserâ Talimâtnameşi, which was drawn by the Ottoman State authorities regarding the Hague Convention, is articulated. The second part of the article reveals the situation of Greek prisoners of war held by the Ankara government and Turkish civilian and military prisoners of war held by Greece in the pre-Lausanne period through the Hilâl-i Ahmer journal. The third part includes monitoring the Lausanne conference process. The issue of prisoners of war is discussed in the light of the records and documents, telegraphs, and the information provided by the Hilâl-i Ahmer journal. In this part, reaching an agreement on the prisoner exchange, the procedures required for the release of the prisoners, and the return of the prisoners are traced.